

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a prevence

**Programy zacházení u odsouzených ve výkonu trestu
odnětí svobody**
Bakalářská práce

Autor: Michaela Poulová
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tereza Raszková

Zadání bakalářské práce

Autor: Michaela Poulová

Studium: P15P0189

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální patologie a prevence

Název bakalářské práce: **Programy zacházení u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody**

Název bakalářské práce AJ: The treatment programs for convicts in prison

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá programy zacházení u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. V teoretické části práce je rozebrán výkon trestu odnětí svobody a jeho účel. Dále se práce zaměřuje na jednotlivé oblasti programů zacházení, jejich následné sestavování a jejich efektivitu. Empirická část práce využívá kvalitativních výzkumných metod (rozhovor).

BIEDERMANOVÁ, Eva a PETRAS, Michal. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 98 s. Studie. ISBN 978-80-7338-115-8. RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. Kapitoly z penologie I. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 125 s. ISBN 978-80-7435-264-5. RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. Kapitoly z penologie II. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9. SOCHŮREK, Jan. Kapitoly z penologie. I. díl, Úvod do teorie trestu a trestání. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 57 s. ISBN 978-80-7372-203-6. SOCHŮREK, Jan. Kapitoly z penologie. II. díl, Teorie a praxe zacházení s vězňenými. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 77 s. ISBN 978-80-7372-204-3.

Garantující pracoviště: Katedra sociální patologie a sociologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tereza Raszková

Oponent: Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 5.1.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 23. 4. 2019

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat zejména vedoucí práce Mgr. et Mgr. Tereze Raszkové za odborné vedení bakalářské práce, za pomoc, ochotu a přínosné rady, které mi poskytla.

Děkuji respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a přispěli tak k tvorbě bakalářské práce.

Anotace

POULOVÁ, Michaela. *Programy zacházení u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 59 str. Bakalářská práce.

Bakalářská práce pojednává o programech zacházení u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. V teoretické části je nejprve představena Vězeňská služba České republiky, včetně organizačních jednotek a úkolů, které zastává. Následující kapitola zmiňuje účel trestu a rozpracovává konkrétní trest, trest odnětí svobody, včetně postupů, které jsou s odsouzenými vykonány od nástupu až po propuštění. Dále jsou zde objasněny pojmy resocializace, prizonizace a recidiva. Třetí kapitola představuje programy zacházení. Uvádí tvorbu, hodnocení i jednotlivé aktivity programů a příklady standardizovaných programů zacházení. Poslední kapitola je věnována výzkumnému šetření, při kterém bylo využito metody rozhovorů, které se zaměřují na názory zaměstnanců Vězeňské služby a odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody k programům zacházení.

Klíčová slova: vězeňství v České republice, trest odnětí svobody, věznice, odsouzený jedinec, programy zacházení.

Annotation

POULOVÁ, Michaela. *The treatment programs for convicts in prison*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. 59 p. Bachelor Degree Thesis.

Bachelor thesis deals with programmes of treatment of convicted prisoners in prison. In the theoretical part, the Prison Service of the Czech Republic is first introduced, including the organisational units and the tasks it holds. The following chapter mentions the purpose of the punishment and elaborates on a specific punishment, the imprisonment. It also includes procedures that are enforced with the convicted person from boarding to dismissal. The concepts of resocialisation, prisonization and recurrence are also clarified. The third chapter presents treatment programmes. It presents the creation, evaluation and individual activities of the programmes and examples of standardised treatment programmes. The final chapter is devoted to the research investigation, in which the methods of interviews focusing on the views of employees of the Prison service and sentenced in prison imprisonment for treatment programmes were used.

Keywords: prison in the Czech Republic, imprisonment, prison, sentenced individual, treatment programmes.

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: .....

Podpis studenta: .....

OBSAH

ÚVOD.....	10
1 VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY	12
1.1 Úkoly Vězeňské služby České republiky	12
1.2 Organizační jednotky Vězeňské služby ČR.....	13
1.3 Zaměstnanci Vězeňské služby ČR	15
2 TREST - TREST ODNĚTÍ SVOBODY.....	18
2.1 Výkon trestu odnětí svobody.....	19
2.1.1 Přijímání a umístování odsouzených.....	20
2.1.2 Průběh výkonu trestu odnětí svobody	21
2.1.3 Propuštění z výkonu trestu	22
2.2 Prizonizace a resocializace ve výkonu trestu a následná recidiva.....	22
3 PROGRAMY ZACHÁZENÍ	24
3.1 Úvod do programů zacházení.....	24
3.2 Tvorba programů zacházení	26
3.3 Diferenciace programů zacházení	27
3.4 Hodnocení programů zacházení	28
3.5 Aktivity programů zacházení	29
3.5.1 Pracovní aktivity	29
3.5.2 Vzdělávací aktivity.....	32
3.5.3 Speciálně výchovné aktivity.....	35
3.5.4 Zájmové aktivity	37
3.5.5 Oblast utváření vnějších vztahů	39
3.6 Standardizované programy zacházení	40
4 NÁZOR ZAMĚSTNANCŮ A ODSOUZENÝCH K PROGRAMŮM ZACHÁZENÍ VE VÝKONU TRESTU	43
4.1 Stanovení výzkumného cíle a výzkumných otázek.....	43
4.2 Stanovení výzkumných metod a výzkumný soubor	44
4.3 Průběh výzkumného šetření	45
4.4 Interpretace výsledků.....	46
4.4.1 Postoje k programům zacházení	46
4.4.2 Podoba programů zacházení	48
4.4.3 Spolupráce zaměstnanců VSČR a odsouzených ve VTOS	50

4.4.4	Programy zacházení a jejich dosah do života po propuštění.....	51
4.5	Závěr výzkumného šetření.....	53
	ZÁVĚR.....	54
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	55
	SEZNAM PŘÍLOH.....	59

ÚVOD

S vývojem společnosti se vyvíjí i její v minulosti méně prezentované oblasti, jako je například oblast vězeňství. Dříve existující vězeňská prostředí, jejichž funkce spočívala v pouhé izolaci pachatele, jsou dnes minulostí. V současné době je s osobami ve výkonu trestu zacházeno v souladu s Listinou základních práv a svobod a jejich pobyt ve výkonu trestu je veden odbornými zaměstnanci, kteří se snaží co nejefektivněji působit na odsouzené prostřednictvím programů zacházení, kterým je věnován obsah bakalářské práce. Díky zmiňovaným programům dochází k individuální intervenci u odsouzených osob s předpokladem snížit rizika nebezpečnosti a opětovně takového jedince zařadit do společnosti bez opakující se kriminální činnosti. Vzhledem k recidivě, jejíž míra je podle České justice kolem 70 % a nejčastěji nastává do jednoho roku po propuštění, je nutné na rozsah a náplň programů zacházení klást neustálý a pečlivý důraz. (Česká justice, online) Díky studovanému oboru jsem měla možnost, nahlédnout do oblasti penologie a do základu programů zacházení, které představují možnou prevenci trestné činnosti a které se tak následně staly tématem mé závěrečné práce.

Cílem bakalářské práce je zmapovat specifika a důležitost programů zacházení a blíže popsat jednotlivé aktivity, které mají vliv na odsouzené a ovlivňují nejenom jejich pobyt ve výkonu trestu, ale také (a možná i zásadněji) jejich návrat do společnosti. Zmíněná problematika je dále obohacena o poznatky přímo z oblasti vězeňského prostředí, jejichž smyslem je doplnit teorii o postřehy z praxe a odhalit názory dotazovaných respondentů.

Bakalářská práce obsahuje část teoretickou a empirickou. Teoretická část bakalářské práce se ve svém začátku pro ucelený pohled na danou oblast zabývá Vězeňskou službou České republiky, její organizací a náplní. Dále je v práci zmíněný výkon trestu odnětí svobody, během kterého jsou realizovány programy zacházení pro odsouzené osoby ve výkonu trestu. Stěžejní kapitola zabývající se popisem zmíněných programů, též rozpracovává aktivity, z kterých jsou programy sestaveny, a díky kterým je čas ve vězení pro odsouzené kvalitně naplněn. V rámci výzkumné části bakalářské práce bylo využito kvalitativních výzkumných metod v podobě rozhovorů se zaměstnanci Vězeňské služby České republiky a s odsouzenými ve výkonu trestu, kteří programy

zacházení plní. Pro vypracování bakalářské práce bylo využito dostupné penologické literatury, legislativních norem a dalších dokumentů poskytující údaje k dané tematice.

Programy zacházení, jejich možnostmi, využíváním či efektivitou v odborné penologické oblasti mj. přispěli PhDr. Jiří Mezník (1995), PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D. (2007), Mgr. Eva Biedermanová (2011), Mgr. Michal Petras (2011) nebo Mgr. et Mgr. Tereza Raszková a Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D. (2014).

1 VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY

Chod vězeňství je v našem státě zajištěn působností Vězeňské služby České republiky (VSČR), jejíž vznik byl ukotven zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážích České republiky, uvedeným zákonem se řídí ve všech svých oblastech. VSČR, v jejímž čele stojí generální ředitel Vězeňské služby, spadá pod resort Ministerstva spravedlnosti. Jak uvádí Černíková, Ministerstvo spravedlnosti se ve vztahu k Vězeňské službě snaží vytvářet co nejkvalitnější podmínky pro její činnost a kontroluje dodržování právních a vnitřních předpisů, které upravují povinnosti příslušníků i občanských zaměstnanců VSČR při práci s obviněnými a odsouzenými jedinci. (Černíková, 2008, str. 73) V současné době je generálním ředitelem VSČR genmjr. PhDr. Petr Dohnal.

Konkrétně stanovené úkoly, které by VSČR měla plnit, jsou zakotveny v zákoně o Vězeňské a justiční strážích České republiky. Úkoly, stejně jako jejich organizace a řízení, spadají pod již zmíněný zákon a jsou popsány v následující podkapitole. V dalších zpracovaných podkapitolách se budu samostatně věnovat struktuře VSČR, tedy konkrétním organizačním jednotkám, jejich charakteristikám a zaměstnancům VSČR.

1.1 Úkoly Vězeňské služby České republiky

Obecně se dá říci, že VSČR zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence, výkon trestu odnětí svobody a stará se o bezpečnost a dodržování pořádku v místě činnosti soudů, státních zastupitelstev a Ministerstva spravedlnosti. (§ 1 zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážích České republiky) Pro utvoření celkového obrazu plnění povinností VSČR je nutné zmínit i její další úkoly.

Podle zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážích České republiky vykonává VSČR následující přesněji definované funkce:

- spravuje a střeží vazební věznice, věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence a odpovídá za řádné postupy při výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody;
- střeží, předvádí a vykonává eskortu osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a výkonu trestu odnětí svobody;

- působí na jedince ve výkonu trestu odnětí svobody (popř. ve výkonu vazby) prostřednictvím programů zacházení;
- vytváří pracovní či jiné možnosti činností pro osoby ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody a provozuje hospodářskou činnost s cílem co největší zaměstnanosti těchto osob;
- eviduje osoby ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody pro ČR;
- podporuje a vede vzdělávání zaměstnanců VSČR a vzdělávání osob ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody;
- poskytuje zdravotní služby jak osobám ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a výkonu trestu odnětí svobody, tak zaměstnancům VSČR;
- realizuje výzkumy v oboru penologie s využitím výsledků v praxi atd. (§ 2 zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážci České republiky).

Výše zmíněné úkoly v rámci VSČR jsou jasně přerozděleny dle rozsahu pravomocí mezi tyto skupiny: vězeňská stráž (příslušníci VSČR), justiční stráž, správní služba (příslušníci a občanští zaměstnanci), Akademie Vězeňské služby a pověřené orgány Vězeňské služby. (§ 3 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážci České republiky)

1.2 Organizační jednotky Vězeňské služby ČR

V úvodu kapitoly bylo zmíněno, že VSČR je organizací podřízenou Ministerstvu spravedlnosti, a tedy aktuálnímu ministru spravedlnosti, který má ve svých pravomocích zřizování a odvolávání jednotlivých organizačních jednotek VSČR. Podle zákona o vězeňské a justiční strážci jsou základními články organizace: Generální ředitelství, vazební věznice, věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Střední odborné učiliště a Akademie Vězeňské služby. Nadřazenou jednotkou nad ostatními je Generální ředitelství, které řídí a kontroluje plnění úkolů ostatních jednotek. (§ 1 zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážci České republiky)

Vazební věznice, věznice a ústavy pro výkon zabezpečovací detence jsou organizačními jednotkami, které jsou určeny pro výkon vazby nebo pro výkon trestu odnětí svobody.

Střední odborné učiliště a Akademie Vězeňské služby jsou vzdělávacími organizačními jednotkami VSČR.

Vazební věznice

Vazební věznice jsou zařízení, jejichž činnost je upravena v zákoně č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby a ve vyhlášce č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby. Jak uvádí Hála „vazba na rozdíl od trestu odnětí svobody není a nemůže být trestem.“ Hlavním úkolem tohoto zařízení je zajištění osoby obviněného, aby nedocházelo k možnému maření trestního stíhání, k další možné trestné činnosti a obviněný byl k dispozici orgánům činných v trestním řízení. (Hála, 2006, str. 45)

Věznice

Věznice jsou zařízení sloužící primárně pro výkon trestu odnětí svobody a jejich činnost je upravena zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Cílem těchto zařízení, jak je uvedeno ve výše zmíněném zákoně, je zabránit pachatelům konat další trestnou činnost a ochrana společnosti. Zároveň se snaží působit na odsouzené tak, aby se snížila jejich recidiva trestné činnosti a po propuštění vedli řádný život v souladu se zákonem. Od 1. října 2017 nabyla v platnosti novela, kterou byl redukován počet typů věznic v ČR na věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou. Uvedené typy se od sebe odlišují vnějším střežením, zajištěním bezpečnosti a režimem výkonu trestu odnětí svobody. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Vedle zmíněných typů věznic samostatně existují věznice pro mladistvé, které mají své specifické odlišnosti vzhledem ke specifické skupině odsouzených.

Ústav pro výkon zabezpečovací detence

Ústavy pro výkon zabezpečovací detence jsou dle trestního zákoníku určeny pro jedince, kteří spáchali v době své nepřičetnosti čin jinak trestný, jejichž pobyt na svobodě je nebezpečný pro společnost a za daných okolností uložené ochranné léčení by nemuselo být dostatečné. V rámci výkonu zabezpečovací detence probíhají léčebné, psychologické, vzdělávací, pedagogické a rehabilitační programy. (§ 100 zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník)

Akademie VSČR a Střední odborné učiliště

Akademie Vězeňské služby, jak popisuje Sochůrek, vytváří potřebné podmínky pro příslušníky a občanské zaměstnance za účelem jejich profesního rozvoje. Organizuje základní profesní přípravu, specializační kurzy a další vzdělávání v Programu celoživotního vzdělávání. Střední odborné učiliště slouží jako škola pro osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody s cílem poskytnout jim další možné vzdělání. (Sochůrek, 2007, str. 8)

Statistická ročenka VSČR 2017 ve svém obsahu zveřejňuje umístění jednotlivých organizačních jednotek na mapě (viz obrázek č. 1). Na území České republiky se tak nachází celkem 10 vazebních věznic, 25 věznic a 2 detenční ústavy, které se nachází v Brně a Opavě. (Organizační jednotky, Vězeňská služba České republiky, online)

Obrázek č. 1: Organizační jednotky

Zdroj: Statistická ročenka VSČR, 2017, online

VSČR a její organizační jednotky by nemohly fungovat bez personálu, kterému je věnována následující kapitola. Důležité je si uvědomit, že kvalita VSČR je i odrazem kvalitního personálu, a proto je důležité zaměřit pozornost i na tuto oblast.

1.3 Zaměstnanci Vězeňské služby ČR

Pro začátek je důležité ujednotit si pojem personál či zaměstnanec, jelikož u VSČR rozlišujeme příslušníky ve služebním poměru podle zákona č. 361/2003 Sb.,

o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů a zaměstnance v pracovněprávním vztahu k Vězeňské službě podle zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce. V následujícím textu a celé bakalářské práci pojem personál, pracovník či zaměstnanec zahrnuje jak příslušníky, tak občanské zaměstnance.

Veškerý personál můžeme označit, jako nedílnou součást VSČR, jehož kvalita je zásadní pro každou konkrétní organizační jednotku celé struktury Vězeňské služby. Jak uvádí Černíková a Sedáček (2002, str. 89): „Nelze budovat moderní trestní systém a moderní věznice bez odborně připraveného personálu, bez profesionálů, bez motivovaného a vysoce vzdělaného managementu...“ Raszková a Hoferková zmiňují zejména důležitost kvality vlastností a postojů těch pracovníků, kteří jsou v každodenním kontaktu s odsouzenými (např. vychovatelé, terapeuti, sociální pracovníci, speciální pedagogové). Mezi požadavky na zaměstnance, mimo odborného vzdělání a mravní bezúhonnosti, zahrnují pozitivní myšlení, umění komunikace, zvládání konfliktních situací nebo empatií. Zároveň uvádějí důležitost ztotožnění se zaměstnance s reedukační a resocializační úlohou vězeňství. (Raszková, Hoferková, 2013, str. 69) Na základě svých odborných zkušeností psycholog Hála jmenuje charakteristiky jako zdravé sebevědomí a sebekritičnost, pozitivní přístup k práci s lidmi, dobré rodinné zázemí, hodnotné zájmy, osobnost bez patologických rysů v chování a bez psychopatologie, zájem sebevzdělávání, fyzická zdatnost a přijatelný vzhled. Souhrnně řečeno vyspělý profesionál, který dokáže v rámci své práce ve vězeňském prostředí řešit konflikty, problémy a přizpůsobit se situaci. (Hála, 2006, str. 54) Od pracovníků VSČR se tedy očekává, že jsou flexibilní vůči změnám, které se v rámci Vězeňské služby objevují, a zároveň projevují empatii na jedné straně, ale stále nezapomínají na profesní nenadřazený přístup na straně druhé. Zaměstnanci VSČR při svém povolání musí dodržovat určité povinnosti a zároveň mají vzhledem ke svému postavení stanovena určitá oprávnění. Každý pracovník je bez výjimky vázán mlčenlivostí ve vztahu k informacím, které získal při výkonu své práce. Povinnosti a oprávnění příslušníků VSČR jsou rozpracované v zákoně č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční strážní České republiky.

Díky statistickým údajům můžeme říci, že fyzický počet pracovníků VSČR se za rok 2017 zvýšil a z celkového počtu 11 051 osob tvoří necelých 63 % příslušníci a lehce přes 37 % zaměstnanci občanští. Pozitivním ukazatelem je i fakt, že se zvyšuje vzdělanost zaměstnanců. (Statistická ročenka, 2017, str. 22-25) Za důležité

se nepovažuje pouze vzdělání, se kterým jedinec do VSČR nastupuje, ale pravděpodobně mnohem důležitější je jeho rozvoj během působení v praxi.

Ve výše uvedeném textu byla charakterizována VSČR jako jednotný celek, od jejích organizačních částí až po zaměstnance. Následující kapitola navazuje výkonem trestu odnětí svobody, který je vykonáván, v rámci organizačních jednotek, ve věznicích, popřípadě ve vazebních věznicích, a kde je zásadní i funkce samotných zaměstnanců.

2 TREST - TREST ODNĚTÍ SVOBODY

V okamžiku, kdy jedinec páchá jakoukoli protiprávní činnost, dopouští se trestného činu, který je zpravidla posléze potrestán. Podle trestního zákoníku je trestním činem „protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně“. (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník) Za spáchaný trestný čin je pachateli uložena sankce, která může mít podobu trestu nebo ochranného opatření. Jedním z trestu, který je pachatelům ukládán, je i trest odnětí svobody (resp. trest odnětí svobody nepodmíněně).

Účel trestu se v průběhu historických dějin měnil v souvislosti se změnami společnosti a jejími názory. Vymezení účelu trestu není v současné době součástí aktuálního trestního zákoníku, jako tomu bylo dříve, ale jeho znění nalezneme v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody. „Účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.“ (§ 1 zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) S touto definicí souhlasí i většina autorů, kteří se tématem zabývají a vyzdvihují zejména ochranu společnosti.

V odborné literatuře se můžeme nejčastěji setkat s následujícím členěním funkcí trestu, prostřednictvím kterých se naplňuje již zmíněný účel - retributivní, rehabilitační, preventivní, eliminační a restituční funkce. Kuchta a Válková funkce definují následovně, a zároveň upozorňují, že jednotlivé funkce se v praxi prolínají a ve vztahu k jednotlivým trestům se objevují v různém rozsahu:

- Retributivní (odplatná) funkce - Trest zde plní funkci přirozeného následku za spáchaný trestný čin, kterého se jedinec svobodně dopustil a tím musí přijmout určitou újmu. Trest spolu s trestným činem jsou neoddělitelně spojeny a funguje mezi nimi princip přiměřenosti. Jedná se pravděpodobně o nejstarší funkci, jelikož tento princip můžeme spatřit již v Bibli („oko za oko, zub za zub“);
- Rehabilitační (nápravná) funkce - Zmíněná funkce má za cíl odborně zacházet a působit na pachatele tak, aby si uvědomil a zhodnotil svoji předchozí

kriminální činnost a došlo k nápravě. „Usiluje o opětovné zařazení pachatele do společnosti na základě dosažené změny v chování vyplývající z pozorování jeho problémovosti v sociálním kontextu.“ Zásadní pro uvedenou funkci je kvalitní odborná úroveň pracovníků;

- Odstrašení - preventivní funkce - Hlavním cílem funkce je odradit jak pachatele trestné činnosti od dalšího možného protiprávního jednání (individuální prevence), tak i působit na ostatní členy společnosti jako na potencionální pachatele (generální prevence). Vliv zmíněné funkce je velmi individuální záležitost, jelikož záleží na samotném jedinci, co je ochoten obětovat a kde má své hranice;
- Izolace - eliminační funkce - S jistotou můžeme říci, že tato funkce nejspolehlivěji a prioritně plní požadavek ochrany společnosti, jelikož účelem je trvalá nebo dočasná izolace pachatele. V současné době se jedná o nejučinnější možnost, jak zabránit trestné činnosti, ale zároveň se jedná o velmi nákladnou variantu;
- Restituční (kompenzační) funkce - Principem funkce je, aby si pachatel uvědomil svoji vinu a posléze škodu, kterou způsobil - nahradil, zmírnil nebo jinak vykompenzoval. Jedná se o znovuoobnovení rovnováhy v sociálních vztazích se zaměřením na oběť. (Kuchta, Válková, 2005, str. 188-192).

V této kapitole je dále rozveden konkrétní trest včetně jeho průběhu, a to trest odnětí svobody, který je neodmyslitelně spjat s tematikou programů zacházení, jelikož právě zde jsou programy realizovány a odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody jsou programy vypracovávány.

2.1 Výkon trestu odnětí svobody

Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) v ČR je obsažena v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a ve vyhlášce Ministra spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Výkon trestu je dále upraven dalšími dokumenty jak státního, tak evropského charakteru. Mezi uvedené dokumenty můžeme zařadit například Vnitřní řád věznic, Koncepce vězeňství do roku 2025 nebo Evropská vězeňská pravidla.

VTOS musí být vykonáván v souladu se zásadami, které vyplývají z Listiny základních práv a svobod, a jsou obsaženy v trestním zákoně. Za každých podmínek musí výkon trestu dle zákona probíhat tak, aby byla zachována důstojnost osobnosti odsouzeného a zároveň zachováno jeho zdraví a byly omezeny nepříznivé účinky plynoucí ze ztráty svobody. U odsouzeného byly dále podporovány a rozvíjeny postoje a dovednosti, které mu umožní snazší návrat do společnosti a s tím spojený jeho následný soběstačný život bez kriminální činnosti. Na úkor zmíněného nesmí být jakkoli ohrožena společnost. (§ 2 zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Trest odnětí svobody je trestem nejpřísnějším, jelikož nejvíce zasahuje do lidských práv a svobod. Předpokládá se tedy, že jeho ukládání bude pouze v případech, kdy jiné tresty a alternativní možnosti trestů nebudou plnit účel trestu dostatečným způsobem. (Kalvodová, 2016, str. 43)

2.1.1 Přijímání a umístování odsouzených

Odsouzený je do VTOS přijímán dle zákona o VTOS na základě písemného a pravomocného rozhodnutí soudu. Věznici, která je určena pro odsouzeného jako nástupní, a typ věznice, do které je odsouzený následně přeřazen, určuje též soud. (§ 6 zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Vyhláška, kterou se vydává řád VTOS, doplňuje zákon a uvádí, že u odsouzeného je nutno při přijetí do VTOS ověřit jeho totožnost, provést osobní prohlídku, hygienická opatření a v neposlední řadě a velmi důležité je poučit ho o jeho právech a povinnostech. V rámci přijímacího oddělení, kde je dočasně odsouzený umístěn, jsou provedeny lékařské prohlídky a zjištěny potřebné informace, proto aby mohl být přeřazen do konkrétní věznice, o čemž rozhoduje generální ředitelství VSČR a ředitel věznice, kde odsouzený svůj výkon trestu nastoupil. Při výběru věznice, se zohledňuje výběr nabízených specializovaných programů, trvalé bydliště nebo možnost sociálního kontaktu s blízkými osobami, což má přímý vliv na snížení recidivy. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody)

Zmiňované faktory jsou důležité, aby byl dostatečně naplněn účel VTOS a zároveň, aby odsouzený neztratil kontakt s vnějším světem a minimalizovaly se dopady při jeho propuštění. Jak vyhláška Ministerstva spravedlnosti dále dodává v příslušné věznici je odsouzený zařazen nejprve na nástupní oddíl, kde jsou nově přijatí vězni oddělení od ostatních odsouzených, a kde s ním pracuje odborná komise - vedoucí oddělení

výkonu trestu, psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, vychovatel. Vyjmenovaní odborní pracovníci přebírají odsouzeného a zpracovávají komplexní zprávu a následovně i návrh programů zacházení (viz kapitola 3), se kterými je odsouzený následně obeznámen. Odsouzený opouští nástupní oddíl proškolen v oblasti právních předpisů VTOS a je přiřazen vychovateli, na jehož oddílu bude svůj trest odnětí svobody vykonávat. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody)

2.1.2 Průběh výkonu trestu odnětí svobody

V okamžiku, kdy je odsouzený zařazen na příslušný oddíl ve věznici, ve kterém má vykonávat svůj trest, je důležité, aby byl dostatečně obeznámen s chodem konkrétní věznice. Jak zmiňuje zákon o VTOS denní rozvrh věznice, činnost odsouzených a jejich podíl na okolnostech souvisejících se životem ve věznici, jsou uvedeny ve vnitřním řádu věznice. Vytvoření vnitřního řádu věznice je úkolem ředitele věznice se souhlasem generálního ředitelství VSČR. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Zpracování jednotlivých vnitřních řádů se napříč věznicemi liší jen specifickými prvky, například popisem povinností či naplňováním práv odsouzených. Vnitřní řád musí být odsouzeným plně k dispozici. (Matoulek, Sejkorová, 2011, str. 44) Vnitřní řád věznice podrobněji rozpracovává i práva odsouzených, která jsou dána zákonem o výkonu trestu odnětí svobody, a stejně tak i povinnosti, které jsou bez výjimky odsouzení povinni po celou dobu výkonu trestu dodržovat.

Během výkonu trestu jsou odsouzení rozděleni podle zákonem daných pravidel. Odděleně například vykonávají VTOS vždy muži od žen a separátně také odsouzení s infekčním onemocněním. (§ 7 zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Vedle zmíněné vnější diferenciaci podle právního rozdělení mohou být odsouzení rozděleni i na základě diferenciaci vnitřní. Sochůrek zmiňuje rysy osobnosti, chování nebo nebezpečnost u odsouzených podle čehož mohou být rozděleni, ale vždy v mezích vnější diferenciaci (Sochůrek, 2007, str. 25) Jelikož některé prostory věznic nedisponují takovými možnostmi, není druhá uvedená diferenciaci vždy přítomná.

V průběhu výkonu trestu hrají významnou roli u odsouzených zaměstnanci, jejichž úkolem je rozvíjet odsouzené po všech stránkách a motivovat je k návratu do společnosti. Postupy a příprava odsouzeného na samostatný život je popsána v následující podkapitole.

2.1.3 Propuštění z výkonu trestu

Propuštění odsouzeného z VTOS je významným okamžikem jak pro odsouzeného tak pro věznic, která by měla připravit odsouzeného na soběstačný život a zabezpečit veškerá opatření související s propuštěním z výkonu trestu.

Před samotným propuštěním z VTOS je odsouzený zpravidla umístěn do výstupního oddílu, který je zřízen v rámci věznice, a kde je odsouzený připravován na svůj život na svobodě v souladu s právními normami. Zákon a příslušná vyhláška Ministerstva spravedlnosti společně upravují zařazení do výstupního oddílu, kam jsou umístěni zejména jedinci, jejichž trest odnětí svobody přesáhl dobu tří let a kteří vyžadují více pozornosti v oblasti resocializace před propuštěním. Odsouzený je zde umístěn šest měsíců před svým propuštěním o čemž rozhoduje ředitel věznice na základě návrhu odborných zaměstnanců, kteří se s odsouzeným setkávali během jeho VTOS. Před propuštěním odsouzeného věznic zajišťuje výstupní lékařskou prohlídku pro evidenci zdravotního stavu a dbá na platné doklady totožnosti, kterými se po propuštění jedinec prokazuje. Při odchodu se odsouzenému vydává potvrzení o propuštění a je poučen o právech a zejména o povinnostech, která souvisí s jeho životem mimo věznic. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody; zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Po propuštění z VTOS může být jedinec buď dobrovolně nebo z nařízení soudu v kontaktu s organizacemi či pracovníky, kteří mu následně pomáhají k dalšímu a úspěšnému začlenění do společnosti.

2.2 Prizonizace a resocializace ve výkonu trestu a následná recidiva

V předchozím textu byly nastíněny základní principy a postupy s odsouzeným, kterými si projde od okamžiku, kdy je přijat do VTOS, až po propuštění a během uvedené doby dochází k velkému zásahu do jeho života. Postupem času se odsouzený začíná adaptovat na podmínky ve věznic a naopak „zapomíná“, jaké je to žít mimo prostory mříží. Tento proces se odborně nazývá prizonizace. Mařádek pojem definuje jako soubor negativních jevů ve vězeňském prostředí, které působí na odsouzeného, a dochází k odcizení od reality. (Mařádek, 2000, str. 38) Prizonizace má dvě složky: institucionalizaci, což je „adaptace na organizovaný vězeňský život“, a ideologizaci neboli „přijetí subkulturních norem, pravidel a jazyka“. (Černíková, Makariusová, 1996, str. 92) Tomuto negativnímu jevu se snažíme předcházet, nicméně se stal již určitou součástí vězeňského prostředí a není možné ho zcela odstranit.

Zejména problémovou se ukazuje prizonizace být v procesu resocializace, kdy jedinec ctí hodnoty a normy, které nejsou v souladu s většinou společnosti. Jak uvádí Černíková a Sedláček, jedná se o cílený a široce pojatý proces nápravy neadekvátní socializace, jejímž cílem je zaměřit se na narušená místa a formovat život pachatele trestného činu tak, aby byl možný jeho bezproblémový život ve společnosti. (Černíková, Sedláček, 2002, str. 101) Hartl a Hartlová zmiňují, že resocializace probíhá u člověka propuštěného z výkonu trestu, popřípadě jiné ústavní péče. (Hartl, Hartlová, 2000, str. 55) V pravém slova smyslu se tedy jedná o proces probíhající již mimo věznici, nicméně v současné době můžeme říci, že zmíněný proces má své začátky již v průběhu výkonu trestu.

Již definované pojmy prizonizace a resocializace mají vliv na další pojem, kterým je recidiva. Význam pojmu spočívá v „opakování něčeho, co již minulo“, tedy v našem případě opakování kriminálního jednání - kriminální recidiva. (Petráčková, Kraus, 1995, str. 650) V případě prizonizace se pravděpodobnost recidivy bude zvyšovat, naopak při správném resocializačním procesu můžeme předpokládat její potlačení.

Definování pojmů bylo zásadní pro navazující a stěžejní kapitolu - programy zacházení, prostřednictvím kterých se s odsouzenými pracuje s jejich účastí, aby pro ně byl návrat do společnosti co nejméně zátěžovou situací. Tím se také naplňují cíle s odsouzenými a předchází recidivě.

3 PROGRAMY ZACHÁZENÍ

V úvodu kapitoly je třeba se poohlédnout do historie českého vězeňství a zmínit postavu Františka Josefa Řezáče, významného reformátora českého vězeňství, který se jako jeden z prvních snažil prosadit humanizační principy v oblasti vězeňství. Vězeňský historik Kýr pro Rozhlas.cz vypovídá, že se jednalo o člověka, který se snažil o to, aby vězeňská zařízení byla bezpečnými, zdravými a výchovnými institucemi a trestanci fyzicky ani psychicky nestrádali. K tomu prosazoval systém, který vedl k nápravě trestance a ke snížení recidivy. (Kýr, Rozhlas.cz, online)

Z pohledu současné mezinárodní penologie jsou významnými dokumenty Standardní minimální pravidla pro zacházení s odsouzenými OSN a Evropská vězeňská pravidla, v nichž jsou uvedeny postupy týkající se zacházení s odsouzenými. Z českého prostředí přispívá dokument Koncepce českého vězeňství do roku 2025, který rozpracovává plán rozvoje tak, aby se odsouzení efektivněji reintegrovali do společnosti a docházelo ke snižování recidivy.

Pojem zacházení ve vězeňském prostředí podle Raszkové a Hoferkové můžeme chápat jako jakoukoli činnost, která probíhá od zaměstnanců VSČR, kteří respektují zákonem dané normy pro zacházení s vězni, k odsouzenému při jeho VTOS. Účel trestu má být zacházením naplněn a zároveň osobnost, tělesný nebo duševní stav odsouzeného by neměl vykazovat známky zhoršení. (Raszková, Hoferková, 2014, str. 16) V minulosti i v současnosti platí fakt, že je vězeňská populace velmi různorodá. Z uvedeného důvodu není možné přijmout jednotnou metodu, jak s odsouzenými během jejich pobytu ve výkonu trestu zacházet, a zároveň díky uvedené myšlence vznikly diferencované metody zacházení. (Mezník, 1995, str. 46-47) Platí tedy, že přístup při zacházení s odsouzeným je co nejvíce individuální podle jeho osobnosti a charakteristik.

3.1 Úvod do programů zacházení

Programy zacházení (PZ), dříve resocializační nebo reedukační programy, mají svůj právní základ v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a ve vyhlášce Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, kde jsou uvedeny obecně platné informace. Specifika PZ má každá věznice rozpracována ve svém aktuálním vnitřním řádu. Základ povinnosti PZ je pak zakotven

v zákoně č. 555/1992 Sb. o Vězeňské a justiční strážní České republiky jako jeden z úkolů VSČR (viz kapitola 1.1). Zákonná opora pro PZ je v praxi důležitou součástí, což potvrzuje i Biedermanová a Petras svým tvrzením, že většina odsouzených se vrátí zpět do společnosti, a je tedy nutno jim věnovat pozornost. (Biedermanová, Petras, 2011, str. 15)

Definovat PZ můžeme jako „základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména slouží k jejich vedení k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplňování účelu trestu.“ (Program zacházení, VSČR, online)

PZ jsou dle zákona vytvořeny každému odsouzenému, kterému je uložen trest odnětí svobody déle jak 3 měsíce na nástupním oddělení a přihlíží se ke zmíněné délce trestu, charakteristice osobnosti i k příčině trestné činnosti. Součástí programů mimo stanovené aktivity jsou i cíle působení na odsouzené, metody zacházení s odsouzenými a způsob a četnost hodnocení. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Odsouzený je se svým PZ po sestavení seznámen a je potřeba, aby svůj souhlas o plnění stvrdil podpisem. Vedení a dohled nad PZ mají, jak zdůrazňuje Černíková, kvalifikovaní pracovníci (zejména vychovatelé), kteří jsou v blízkém kontaktu s odsouzenými, s kterými řeší jejich problémy, jednají s nimi a vedou je k práci, vzdělání či samostatnosti, pečují o jejich zdravý rozvoj a ovlivňují jejich chování pozitivním směrem. (Černíková, 2008, str. 143) Důležitým prvkem pro úspěšné zacházení s odsouzenými je jednak motivace zaměstnanců, jednak jejich počty, což je v současné době, jak je uvedeno i v Koncepci vězeňství do roku 2025, slabinou vězeňského systému. (Koncepcí vězeňství do roku 2025, str. 43-44, online)

V průběhu plnění programů jde zejména o to, aby se odstranily nebo alespoň eliminovaly nežádoucí návyky v chování, které vedly k trestné činnosti a jedinec po propuštění žil „normální“ život. Na základě toho je podle Vetešky cílem PZ zvyšovat sociální kompetence a snižovat rizika, snižovat recidivu a posilovat prosociální chování odsouzených. (Veteška, 2015, str. 177) Díky uvedeným cílům můžeme s jistotou říci, že důležitost PZ je zásadní pro kvalitní působení a nápravu odsouzeného a na jejich tvorbu se tak klade pečlivý důraz a jedná se tak o spolupráci několika vězeňských pracovníků.

3.2 Tvorba programů zacházení

Jak vyplývá z předchozího textu, PZ jsou důležitou složkou výkonu trestu odnětí svobody a jejich správné sestavení může mít zásadní vliv na odsouzené ve výkonu trestu i na život po jejich propuštění. Není pochyb o tom, že již samotná tvorba není procesem jednoduchým, strohým a bere se v potaz řada činitelů. Paukertová uvádí několik zásad, které by PZ měly obsahovat a při jejich tvorbě na ně měl být brán ohled. Jedná se o: individuální přístup, motivaci, přiměřenost, komplexnost, zpětnou vazbu, cílevědomost, systematickosti, soustavnost a perspektivnost. (Paukertová, 2006, str. 123) K důležitosti individuality se přidává i Hála, který největší význam přikládá aktuálnímu bio-psycho-socio-duchovnímu stavu, ze kterého tým zaměstnanců vychází při své práci. Zároveň zdůrazňuje týmovou spolupráci pracovníků - lékař, psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, popřípadě duchovní, kteří z obsáhlé informovanosti o odsouzeném vychází při tvorbě PZ. (Hála, 2006, str. 122-123) V České republice je sestavování PZ do jisté míry pevně dáno, jelikož jsou jejich zpracovatelé omezeni možnostmi, které jim přináší manuály a programy k těmto účelům stanovené, nicméně stále platí, že kvalita práce zaměstnanců a možnosti věznic se přímo odráží na PZ.

SARPO - Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených je jednotný, elektronický program, který se od roku 2012 aktivně využívá na hodnocení rizik a kriminogenních potřeb odsouzených a vyhodnocuje pravděpodobnost opětovného kriminálního selhání. Každý příslušný zaměstnanec zaznamenává do tohoto systému své poznatky z několika zdrojů týkající se hodnocení konkrétního odsouzeného. Na základě toho je vyhotovena komplexní zpráva o odsouzeném i její pozdější aktualizace, která je online k dispozici všem oprávněným pracovníkům. (SARPO Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených, VSČR, 2014, interní dokument)

„**Komplexní zpráva** je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, sociálního, případně lékařského posouzení, hodnocení rizik a potřeb“, jejíž obsah je důvěrný a která je vygenerována programem SARPO. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) Na základě komplexní zprávy speciální pedagog posléze vytvoří vhodný PZ, který podle Koncepce vězeňství do roku 2025 zrcadlí doporučení snižování identifikovaných rizik a závažných situací. (Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 50, online)

Vedle výhod, které systém SARPO přinesl, vnímáme i případné slabiny, kterými jsou: „zatíženost odborného personálu, méně přesné a individuální zprávy, určité zkreslení či zjednodušení výsledků z důvodu jednotného výstupu ze systému“. (Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 50, online) Přesto díky současnému systému tvorby PZ můžeme přesněji identifikovat oblast, kde je nejvíce potřeba na jedince ve VTOS působit a odhalit, jak závažná rizika odsouzený vykazuje a zvolit tak vhodný program.

3.3 Diferenciace programů zacházení

Abychom mohli předpokládat účinnost PZ, je důležité jedince ve vězeňských zařízeních diferenciovat a vhodně zvolit aktivity a míru intenzity působení tak, aby bylo s jedinci vhodně zacházeno a předcházelo se možným negativním jevům. Jen malé procento vězeňské populace podle Jiříčky a Kejřové není ovlivnitelné vůbec a u ostatních je důležité odlišovat, jak velké úsilí je potřeba investovat, aby došlo ke změně. (Jiříčka, Kejřová, 2015, str. 20)

PZ můžeme rozdělit podle míry rizik, které daný odsouzený vykazuje. V tomto směru vyhláška č. 345/1999 Sb. rozlišuje tři skupiny odsouzených: s nízkými riziky, se středními až vysokými riziky a s vysokými až velmi vysokými riziky a tři typy programů zacházení:

- Programy minimálního zacházení jsou určeny pro odsouzené s nízkými riziky, kterým je určena menší míra odborné intervence a důraz je kladen zejména na pracovní a zájmové aktivity;
- Programy standardního zacházení jsou typické pro odsouzené se středními až vysokými riziky a důraz se klade na aktivity pracovní a vzdělávací. Charakteristická je pro tyto programy střední míra odborné intervence a činnosti obecně cílené;
- Programy specializovaného zacházení jsou nejvíce vhodné pro odsouzené s vysokými až velmi vysokými riziky, kteří vyžadují větší míru odborné intervence a působí se na ně speciálně výchovnými činnostmi. Důraz je kladen na aktivity speciálně výchovné a vzdělávací. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

Důkazy rozdílných potřeb zájmu k odsouzeným, kteří vykazují odlišnou míru rizik, potvrzují i realizované zahraniční výzkumy. Příkladem může být empirické šetření

Andrewse a Bonta, které potvrzuje, že jedinci bez výrazných psychopatologických rysů budou více ovlivnitelní pevně daným režimem a zařazením do práce než jedinci s patologickými charakteristikami. (Andrews, Bont, 2006, str. 69)

Dále existují programy základního motivačního zacházení a programy výstupního oddílu. Motivační programy jsou odsouzenému uloženy ve chvíli, kdy nestvrdí svým podpisem přijetí pro něj vypracovaného PZ. Cílem programu, který je uveden v již zmíněné vyhlášce, je motivace odsouzeného ke změnám v postojích a chování, které doposud zastává za principů individuální odborné intervence. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody) Programy výstupního zacházení jsou realizovány ve výstupním oddílu, kde se odsouzený připravuje na svůj život mimo věznici, čemuž je i program přizpůsoben.

3.4 Hodnocení programů zacházení

Každý zpracovaný PZ je v průběhu výkonu trestu pravidelně vyhodnocován ve vztahu k odsouzenému a případně aktualizován podle potřeb. Jak upozorňuje Veteška, PZ mohou být aktualizovány i předběžně v případech, které přinese VTOS nečekaně, např.: náhlá pracovní neschopnost, nereálnost plnění cílů, splnění předchozích cílů, změna postojů či přeřazení odsouzeného. (Veteška, 2015, str. 178)

Zda jsou stanovené cíle a aktivity PZ úspěšně plněny s dodržováním pořádku a kázně, se vyhodnocuje dle vyhlášky:

- „1x za měsíc ve věznici pro mladistvé;
- 1x za dva měsíce ve výstupních oddílech věznic s ostrahou a ve věznici se zvýšenou ostrahou;
- 1x za tři měsíce ve věznici s ostrahou;
- 1x za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou.“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

Hodnocení dle již zmíněné vyhlášky provádí zaměstnanci příslušného oddělení pro výkon trestu a odsouzeného s výsledky seznamují. Podle toho, jak jsou PZ úspěšně plněny, dochází k jejich aktualizaci, na které se podílí i samotný odsouzený. Motivací pro odsouzené může být možnost přeřazení do jiného typu věznice či umístění do nižšího stupně zabezpečení v rámci věznice nebo zařazení do některé skupiny vnitřní

diferenciace. Při vzorném plnění PZ mohou být odsouzenému povoleny i aktivity nad rámec jeho dosavadních možností, které uvádí vnitřní řád (např. odběr tisku, sledování rozhlasových a televizních pořadů nebo účast na dalších aktivitách...) nebo slouží i jako podklad pro podmíněčné propuštění. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody)

Na otázku, zda je daný program zacházení efektivní, není lehké odpovědět ani po jeho hodnocení, jelikož vždy budou existovat činitelé, kteří budou plnění PZ přímo či nepřímo ovlivňovat. Vedle již zmiňované motivace samotných zaměstnanců ke své práci Tregler zmiňuje i možnosti a podmínky samotných vězeňských zařízení. Největším a zároveň nejméně ovlivnitelným faktorem do budoucna, je samotný odsouzený - jeho osobnost, postoje a zájmy. (Tregler, 2004, str. 13)

3.5 Aktivity programů zacházení

Jak již bylo zmiňováno, samotné zacházení s odsouzenými se snaží být co nejvíce individuální a komplexní, tedy takové, aby odráželo co nejpřesněji osobu odsouzeného a aby intervence, která je na jeho osobu směřována, byla co nejúčinnější. K tomu přispívá i samotné složení PZ, které jsou kombinací několika aktivit, podle možností, potřeb, popřípadě žádostí, které odsouzený a věznice mají při sestavování.

Mezi aktivity programů zacházení patří: pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciálně výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů. Jednotlivým skupinám se podrobněji budu věnovat v následujícím textu.

3.5.1 Pracovní aktivity

Vzhledem ke smyslu VTOS představuje zaměstnávání jednu z možností, kdy prostřednictvím pracovních aktivit dochází k odbornému zacházení s pozitivním ovlivňováním odsouzených. V rámci PZ se jedná o velmi podstatnou složku, která napomáhá resocializaci, snižuje riziko možné recidivy a zvyšuje možnosti uplatnění se na trhu práce po propuštění. Cílem pracovních aktivit, jak uvádí Hála, je zejména vytvoření pracovních návyků u těch odsouzených, kteří v této oblasti vykazují absenci a zároveň uchování u skupiny odsouzených, kteří již pracovní návyky mají. Tímto způsobem se vytváří nejenom pozitivní vztah k práci, ale také uspokojování dalších potřeb a zájmů člověka. (Hála, 2006, str. 124)

Pracovní aktivity dle Černíkové zahrnují:

- zaměstnávání odsouzených;
- práce potřebné k zajištění každodenního provozu věznice (úklid vnitřních i venkovních prostor věznice, příprava jídla, nutné opravy...);
- pracovní terapie v režii zaměstnanců VSČR s potřebným odborným vzděláním. (Černíková, 2008, str. 102)

Každý odsouzený, který byl zařazen v rámci VTOS do zaměstnání, má povinnost dle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, práci vykonávat, pokud to jeho zdravotní způsobilost dovoluje. Výjimkou jsou osoby, na něž se povinnost práce nevztahuje a které jsou uvedeny v ustanovení § 41 vyhlášky č. 345/1999 Ministerstva spravedlnosti:

- starší 65 let;
- plně invalidní;
- jejichž zdravotní stav neumožňuje trvalé zařazení do pracovního poměru;
- dočasně práce neschopné;
- u nichž je pracovní povinnost vyloučena z důvodu překážky.

Odsouzený, který nespadá svými charakteristikami k uvedeným osobám, práci, která mu byla uložena, odmítne, dopouští se závažného porušení povinnosti a v této souvislosti je mu uložen kázeňský trest. (§ 41 vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody)

Možnosti, kde mohou být odsouzení během VTOS zaměstnávání s ohledem na jejich zdravotní možnosti a s přihlédnutím k odborným znalostem a dovednostem, jsou zahrnuty v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o práci v provozu či vlastní výrobě věznice a její podnikatelské činnosti anebo u jiných subjektů, za předpokladu smluvní dohody. Při zaměstnání odsouzeného u jiného subjektu je potřeba jeho písemného souhlasu. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody) VSČR za rok 2017 realizovala hospodářskou (podnikatelskou) činnost podle Statistické ročenky ve 25 organizačních jednotkách Vězeňské služby kde, jak uvádí Hütnerová, nedochází primárně k výrobě, ale ke zpracování materiálů a výrobků, které nejsou v majetku provozovny. Obecně se jedná o činnosti, jako je kompletace výrobků, drobné ruční práce, pomocné zednické práce, sezónní práce v zemědělství, lesnictví a úklidové

práce. Zaměstnávání odsouzených u podnikatelských subjektů představuje nejčastěji práci, jako je komplementace výrobků, balení propagačních materiálů, lepení obálek, výroba z oblasti sklenářství nebo strojírenství. (Statistická ročenka VSČR, 2017, str. 38; Hütnerová, 2007, str. 10-11) Zaměstnávání odsouzených u podnikatelských subjektů se ale často setkává s problémem při výběru odsouzených, jelikož ne každému odsouzenému je možno povolit volný pohyb při plnění pracovních aktivit, případně je zařadit na nestřežené pracoviště. Z těchto důvodů nejsou mnohdy plně naplněny kapacity pracovišť.

Odsouzeným za jejich vykonanou práci náleží odměna, ze které se odvádí daň, zdravotní a sociální pojištění a následně další srážky (např. výživné na děti, náklady výkonu trestu a další náklady spojené s výkonem trestu). Zbylá část peněžní odměny je rozdělena na kapesné a úložné, které je vypláceno odsouzenému v den propuštění z VTOS. (Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody)

O zaměstnávání odsouzených můžeme tvrdit, že má v posledních letech rostoucí tendenci, ke srovnání přehled zaměstnanosti v letech 2011 až 2017 (viz tabulka č. 1) zveřejněný na internetových stránkách VSČR.

Tabulka č. 1: Přehled zaměstnanosti v letech 2011 – 2017

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Procentuální zaměstnanost	50,10%	48,99%	57,50%	48,86%	44,93%	50,38%	56,26%
Počet zaměstnaných odsouzených	6 734	6 377	5 367	5 463	6 021	7 606	8 449
Odsouzení zaměstnání v provovných SHČ VSČR	1 605	1 373	1 497	1 679	1 720	2 999	3 457
Odsouzení zaměstnání u podnikatelských subjektů	2 548	2 454	1 466	1 328	1 646	1 954	2 265
Celkový počet vězňů	23 170	22 644	16 645	18 658	20 866	22 481	20 789

Zdroj: Aktuální počty zaměstnaných vězňů, VSČR, online

Údaje aktuálních počtů zaměstnaných odsouzených z jednotlivých let počítají pouze s odsouzenými, kteří jsou zaměstnáváni za finanční odměnu a nezahrnují pracující ve vnitřní režii věznic a účastníky vzdělávacích a školicích programů. Současný stav zaměstnanosti odsouzených k 11. březnu 2019 je 59,35 %, což v číslech představuje 8 777 osob, které jsou zařazeni do zaměstnání. Tento pozitivní fakt rostoucí

zaměstnanosti odsouzených je od roku 2017 zásluhou zejména nové politiky zaměstnanosti vyplývající z Koncepce vězeňství do roku 2025. (Aktuální počty zaměstnaných vězňů, VSČR, online)

I přes zvyšující se charakter a pozitivní vliv zaměstnanosti na odsouzené není zaměstnávání těchto osob optimální a naráží na řadu problémů, které shrnuje Statistická ročenka. Mezi nejčastější problémy patří již zmiňované zařazování na nestřežená pracoviště, a tedy výběr vhodných odsouzených, kteří tato pracoviště mohou navštěvovat. Mezi další problémy patří nízký počet věznic s výrobními a skladovacími prostory v přijatelném stavu, nedostatek vězeňského personálu a nedostatečná provázanost vzdělávacího systému s oblastí zaměstnávání, kdy si odsouzení musejí často volit mezi zvýšením kvalifikace studiem a pracovním zařazením s odměnou. (Statistická ročenka VSČR 2017, str. 10-11, online) Vedle zmíněných překážek je třeba také uvést samotnou motivaci odsouzeného, jejíž nedostatečná přítomnost hraje v mnoha případech značný vliv, proto správně zvolený přístup k odsouzenému hraje tak zásadní roli během VTOS.

3.5.2 Vzdělávací aktivity

Jedním z nejdůležitějších resocializačních nástrojů je vzdělávání odsouzených ve VTOS, proto je i přes odlišnosti vězeňského prostředí na investice do vzdělávání kladem zásadní důraz. Koncepce vězeňství uvádí cíl VSČR poskytovat kvalitní vzdělávání osobám ve výkonu trestu a tím vytvářet kvalifikovanou, motivovanou a konkurenceschopnou pracovní sílu, která najde své stabilní uplatnění na trhu práce. (Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 22, online) Tento fakt potvrzuje i Mezník, který vzdělávací programy označuje jako tradiční formu reedukace a resocializace odsouzených, které se přikládá značný význam již odnepaměti. V této souvislosti je třeba dodat proměnu tradičních metod vzdělávání s odsouzenými, kdy dříve obecná vzdělanost nebyla na tak vysoké úrovni a řada odsouzených neměla ukončené základní vzdělání nebo byla absolventy škol zvláštních, tedy hlavní důraz se kladl na kurzy čtení, psaní a dokončení povinné školní docházky. Dnešní požadavky vzhledem ke vzdělanosti populace se na vzdělávací aktivity o něco liší, a tak dochází ke vzdělávání vězňů především v pracovních oborech s možností rekvalifikace či kvalifikace v řemeslech či administrativních profesích. (Mezník, 1995, str. 47)

Zásadní význam vzdělávacích aktivit a jejich důležitost při následné reintegraci odsouzeného do společnosti je podpořen Evropskými vězeňskými pravidly. Ta ve svém obsahu uvádějí nutnost každého vězeňského zařízení usilovat o komplexní přístup pro všechny odsouzené v rámci vzdělávacího programu, a to podle jejich individuálních potřeb a ambicí. Vzdělávání nese stejný status jako pracovní aktivity a prioritní pozornost by měla být kladena na osoby negramotné, s nedokončeným základním vzděláním a dále na vzdělávání mladých vězňů a vězňů se specifickými potřebami. V rámci možností by měla být výchova vězňů integrována do veřejného výchovně-vzdělávacího systému dané země pro případné pokračování po propuštění. (Evropská vězeňská pravidla, 2006, str. 13) Tato pravidla jsou vězeňská zařízení povinna dodržovat a usilovat o jejich co nejkvalitnější naplnění.

Vzdělávací aktivity PZ, které jsou uvedené ve vyhlášce, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, se odsouzeným poskytují v několika variantách podle náplně a vedení:

- „vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm (SOU);
- vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu (oddělení výkonu vazby a trestu);
- vzdělávání v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky.“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

Koncepce vězeňství do roku 2025 rozděluje vzdělávání ve výkonu trestu podle formálnosti na formální a neformální, jejichž rozdílnost spočívá v zřizovateli a v zakončení daného vzdělání. Formální studium zřizuje samotná VSČR nebo spolupracující subjekty a odsouzený tímto studiem získává doklad o dosaženém základním, středoškolském, vyšším odborném nebo vysokoškolském vzdělání, který je uplatnitelný na trhu práce. Oproti tomu neformální vzdělávání, které probíhá v rámci PZ jako všeobecné vzdělávací kurzy, odborné kurzy a rekvalifikační kurzy, je zakončeno pouhým dokladem o absolvování. (Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 24, online) Drahy, Hůrka a Petras ve své studii uvádí podíl odsouzených, kteří se v minulosti účastnili pracovních, odborných kurzů nebo rekvalifikací, který představuje 32,4 % odsouzených. Nejčastěji se jednalo o kurz svářečský, na vysokozdvíhový vozík, motorovou pilu nebo kuchařský. Mezi odsouzenými

se ale vyskytují i tací, kteří prošli kurzy přepravy nemocných, sanitářskými kurzy nebo kurzy ošetrovatelskými. (Drahý, Hůrka, Petras, 2017, str. 83-84) Neformální vzdělávání často zprostředkovávají zaměstnanci VSČR s odbornou znalostí v dané oblasti. Například se jedná o kurzy PC, jazykové kurzy, sociálně-právní kurzy atd...

Nejvíce obsáhlou nabídku a zároveň nejvyužívanější vzdělávání vězněných osob poskytuje výše uvedené SOU, které patří mezi organizační jednotky VSČR. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) ČR k 20. 6. 1996 rozhodlo o zařazení SOU do školské sítě a tím mu umožnilo vydávat vysvědčení a výuční listy, které jsou celosvětově uznávané, a jak zmiňuje Černíková, nesmí obsahovat znaky, z kterých by bylo patrné, že jej odsouzený získal ve vězení. (Černíková, 2008, str. 104) SOU, které má sídlo v Praze, zřizuje svá samostatná pracoviště - školská vzdělávací střediska (ŠVS) - s rozmístěním po ČR. Raszková a Hoferková ŠVS definují jako „výchovně-vzdělávací zařízení zajišťující teoretické a praktické vyučování pro odsouzené, které nabízí nejen akreditované studijní obory, ale i řadu neakreditovaných vzdělávacích kurzů.“ (Raszková, Hoferková, 2014, str. 19)

Vzdělávací aktivity nabízené ŠVS představují následující učební obory (za rok 2017/2018):

- „ŠVS Heřmanice - Elektrotechnické a strojně montážní práce;
- ŠVS Pardubice - Práce ve stravování;
- ŠVS Plzeň - Strojírenské práce;
- ŠVS Rýnovice - Obráběč kovů;
- ŠVS Světlá nad Sázavou - Šití prádla, provozní služby;
- ŠVS Valdice - Obráběč kovů;
- ŠVS Kuřim - Práce ve stravování;
- ŠVS Stráž pod Ralskem - Obráběč kovů;
- ŠVS Všehrady - Dřevařská výroba, práce ve stravování, Elektrotechnické a strojně montážní práce“.

Mimo nabízené dvouleté a tříleté studijní obory nabízejí zmíněná ŠVS i kvalifikační kurzy širokého zaměření s rozdílnou délkou trvání, díky kterým si odsouzený může doplnit své znalosti nebo získat nové dovednosti. Např. kurzy anglického jazyka, kurzy v elektrotechnice, strojírenství, zámečnictví, malíř, zedník, kuchař či PC kurzy. (Vzdělávací aktivity, VSČR, online)

Mimo ŠVS dochází, vzhledem k charakteristice a individuálnosti, k vzdělávání na úrovni základních a vysokých škol. I přes snižující se počet odsouzených, kteří si ve VTOS plní povinnou školní docházku, se stále se objevují jedinci, kteří tuto úroveň vzdělání postrádají. Možnosti, které jim VTOS nabízí, vyplývají ze spolupráce s externími subjekty, jelikož jak uvádí Koncepce vězeňství do roku 2025, VSČR nemá akreditaci MŠMT k poskytování zákonem dané výuky základní školy. Spolupracující subjekty vystaví odsouzeným individuální výukový plán, na jehož základě dojde k dokončení povinné školní docházky. Naopak vyšší stupně vzdělávání, jako vzdělávání v rámci vyšších odborných a vysokých škol, je realizováno prostřednictvím korespondenčních kurzů. (Koncepce vězeňství, str. 25-26, online)

Odsouzení, kteří se účastní vzdělávání ve VTOS, mohou mít odlišné důvody, jak uvádí Beer zřizovatel a ředitel střední školy pro žáky ve VTOS. „Někteří uchazeči se snaží pozitivní reakcí na naši nabídku zpestřit si pobyt ve výkonu trestu alternativním využitím volného času, jiní naopak mají chuť ke změně. K základní změně životních hodnot a názorů, začlenění se do života ve společnosti po propuštění.“ (Beer, 2012, str. 35) Důležitost vzdělávacích aktivit v průběhu VTOS je tedy nesporná a vždy by měla korespondovat s aktuální situací pracovního trhu.

3.5.3 Speciálně výchovné aktivity

VTOS znamená pro odsouzeného, i když v mnoha případech jen dočasně, zcela nový život, který přináší řadu vedlejších účinků. Černíková a Makariusová upozorňují zejména na ztrátu pozitivních sociálních vazeb, narušení volných schopností a pocity méněcennosti. (Černíková, Makariusová, 1996, str. 71) Vedle zmíněných jevů můžeme dále zmínit homosexuální orientaci, drogovou závislost nebo samotný životní styl či navazování vazeb ve vězeňském prostředí, které odsouzené spíše negativně ovlivňuje. Speciálně výchovné aktivity svým obsahem usilují o eliminaci uvedených příkladů vedlejších účinků s nepříznivým působením ve VTOS.

Realizace speciálně výchovných aktivit PZ může mít podobu jak individuálních, tak skupinových činností, které mají v režii kompetentní zaměstnanci (pedagogové, psychologové, terapeuti). Řád VTOS ve svém obsahu uvádí, že se jedná o sociální, speciálně pedagogické, psychologické a terapeutické působení, které se zaměřuje zejména na „oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti, rizika a kriminogenní

potřeby, osobnost odsouzeného, nebo změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného.“ (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody)

Pro přesnější představu speciálně výchovných aktivit zmiňuje Veteška konkrétní činnosti ve výše uvedených oblastech, které jsou s odsouzenými podle možností realizovány:

- pedagogická a psychologická činnost - individuální pedagogická péče, krizová psychologická intervence, trenérská činnost v rámci specializovaných programů;
- terapeutická činnost - sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová terapie, muzikoterapie, biblioterapie;
- sociálně-právní poradenství;
- trénink na zvládnutí vlastní agresivity;
- trénink na změnu myšlení ve vztahu k patologickým projevům chování. (Veteška, 2015, str. 176).

Nejrozsáhlejší uplatnění ve VTOS představují terapeutické programy, zejména pak psychoterapeutický a sociálně psychologický výcvik, které vycházejí z obvyklé praxe aplikované na PZ ve vězeňském prostředí. Psychoterapií se podle Mezníka usiluje o snížení nebo dokonce o odstranění projevů a vlastností odsouzeného, které jsou považovány za kriminogenní. Stále častěji se v souvislosti s touto aktivitou setkáváme se skupinovou metodou, která jednak není časově tolik náročná, a navíc přináší možnosti využití skupinové dynamiky a reflexe k vytvoření pozitivních vztahů mezi odsouzenými. Cílem sociálně psychologického výcviku, jak také uvádí Mezník, je zvýšení sociálních kompetencí u odsouzených a naučit takové jedince adekvátně řešit běžné sociální situace. (Mezník, 1995, str. 50) Důležitost aktivit se na druhé straně bohužel setkává s výsledky, které hovoří o nízké efektivitě vzhledem k naloženému úsilí, které vychází z potřeby individuálního přístupu při terapeutických aktivitách. (Raszková, Hoferková, 2014, str. 21)

Průběh speciálně výchovných aktivit je zajištěn na všech odděleních věznic, tedy i na běžných odděleních výkonu trestu. Biedermanová a Petras však upozorňují na uplatnění aktivit zejména na specializovaných odděleních, vzhledem k osobám na odděleních umístěných. Jedná se zejména o specializovaná oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování, s poruchami osobnosti a chováním způsobené užíváním psychotropních látek, nebo s mentální retardací.

Uvedenými metodami dochází ke snaze snížit nebezpečnost, zamezit recidivě a nabídnout rizikovým odsouzeným možnosti změnit chování a najít motivaci. (Biedermanová, Petras, 2011, str. 24)

Potřeba speciálně výchovných aktivit tedy začíná zejména u rizikových a u některých specifických skupin odsouzených, nicméně svojí náplní mohou hrát významnou roli i u odsouzených s běžným VTOS, kteří by mohli podlehnout vězeňskému prostředí nebo alespoň zmírňují dopady uvedeného prostředí.

3.5.4 Zájmové aktivity

Prožívání volného času tak, aby byl hodnotně naplněn, může být pro řadu odsouzených problémem již před VTOS. Mezník uvádí, že v převážné většině se jedná o jedince s kriminálním životním stylem, kteří nejsou motivováni k pozitivně orientovanému, aktivnímu a sociálně koncipovanému životnímu stylu. (Mezník, 1995, str. 48) Ve VTOS se však mohou objevit i tací odsouzení, kteří byli zvyklí svůj život trávit aktivně různými zájmy, které nyní musí omezit nebo nahradit. Zájmové aktivity tedy mají své opodstatnění v rámci PZ a hrají důležitou roli pro integraci jedince po propuštění.

Vyhláška, kterou se vydává řád VTOS, popisuje zájmové aktivity jako individuální a skupinové formy aktivit, které jsou organizované a vedené odbornými zaměstnanci věznic s cílem rozvoje schopností, vědomostí a dovedností odsouzených, a to vše v souladu s účelem výkonu trestu. (Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody) Podrobněji smysl volnočasových aktivit zmiňuje Mezník, dle kterého je zásadní naučit odsouzené trávit volný a mimopracovní čas smysluplně, vyplnit volný čas ve výkonu trestu aktivní a smysluplnou činností pro rozvoj osobnosti, udržení psychické a fyzické kondice či k získání kulturních návyků a ukázat odsouzeným cestu, jak po propuštění z výkonu trestu podstatně změnit životní styl. (Mezník, 1995, str. 48)

Nabídka zájmových aktivit by v rámci každé věznice měla být co nejpestřejší vzhledem ke snahám o co nejkomplexnější působení na rozvoj osobnosti každého odsouzeného. Jednotlivé věznice musejí brát v úvahu při nabídce své stavebnětechnické a materiální možnosti a personální sestavu, která jednotlivé aktivity realizuje. Zájmové aktivity se tedy odlišují napříč věznicemi a s jejich nabídkou je každý odsouzený obeznámen. Obvykle autoři rozdělují aktivity zaměřené na volný čas na sportovní, kulturní, umělecké a rekreační.

Mezi oblíbené aktivity odsouzených patří s určitostí sportovní a kondiční zájmové programy, které kromě smysluplného naplnění volného času pomáhají odsouzeným zbavit se vnitřního napětí a uvolnit nashromážděnou energii, která by za jiných podmínek mohla být využita k negativním projevům. Cílem aktivit, kde převládá pohybová činnost, je dle Mezníka: vést vězně k pohybové kázni, sebeovládání, kolektivnímu soužití, rehabilitovat alkoholem a nezřízeným životem zchátralý organismus a vzbudit zájem po sportu s pokračováním po propuštění z VTOS. (Mezník, 1995, str. 49) Věznice se v rámci svých možností snaží odsouzeným jejich život ve výkonu trestu zpestřit právě i prostřednictvím zájmových aktivit. Součástí věznic tedy bývají hřiště pro různé typy míčových her a dalších typů her nebo dokonce posilovny s vybavením. Věznice Bělušice například pořádá pravidelně pro vybrané odsouzené cyklistické výlety, které jsou spojením pohybu a kultury. Vězni na kolech navštěvují hrady, zámky nebo různé přírodní památky (Maňaska, 2008, str. 6)

Značný zájem je i o kulturní programy, které jsou v mnoha případech pro odsouzené novinkou v jejich životě. Jak poukazuje Mezník, jedná se zejména o kulturní vystoupení pěveckých, hudebních a dramatických souborů, jejichž cílem je jednak poskytnout odsouzeným kulturní zážitek, jednak vzbudit jejich vlastní tvořivost. (Mezník, 1995, str. 49) Na tomto základě vzniká ve věznicích umělecká činnost jako literární kroužky, kroužky malby, keramiky, ručních prací, nebo se využívá principů arteterapie, kterou Mezník (1995, str. 50) spolu s Hálou (2006, str. 154) považují za efektivní formu resocializace, která vede k vyjádření osobnosti, odreagování a ke snížení napětí. Umělecká činnost odsouzených může zkrášlovat často i ponuré prostory věznic, jako například ve věznici Znojmo, o které píše Kurdíková, a kde vycházkové prostory zdobí malby odsouzených, kteří tak přispěli svou tvorbou k estetizaci věznice. (Kurdíková, 2009, str. 35) Za zmínku stojí i literární činnost věznic a donedávna vycházející občasník Pankrác Times, který byl více jak dvanáct let vydáván ve vazební věznici Pankrác, kde odsouzení z celé republiky mohli publikovat své literární počiny. Z ekonomických důvodů bylo však publikování časopisu pozastaveno. (Pankrác Times, VSČR, online)

Vedle poměrně pozitivně a efektivně hodnocených sportovních, uměleckých a kulturních aktivit je třeba zmínit i rekreativní programy, jejichž smysl spočívá ve fyzickém i psychickém odpočinku. Pro všechny věkové kategorie, jak uvádí Hála, je sledování televize, která spadá do skupiny rekreačních aktivit, stále velmi atraktivní

činností. Odsouzení tak regenerují své síly po pracovní činnosti. (Hála, 2006, str. 142) Výběr aktivit je sledován a regulován pracovníky, kteří dohlíží na plnění PZ, a tak i aktivity jako sledování pořadů je regulováno a nabízený výběr má převážně hodnotný obsah bez násilného a sexuálního kontextu.

3.5.5 Oblast utváření vnějších vztahů

Vzhledem ke svému charakteru mají aktivity z oblasti utváření vnějších vztahů nezastupitelný vliv na budoucí život odsouzeného, myšleno na život po propuštění z VTOS. V mnoha publikacích je zmíněná oblast aktivit zahrnována mezi tzv. extramurální aktivity, které jsou charakterizovány jako „za zdí vězení“, kam zahrnujeme jakoukoli činnost z oblasti pracovních, vzdělávacích či zájmových aktivit, které jsou realizované mimo věznic.

Pokud budeme hovořit v užším slova smyslu a zaměříme se pouze na zmíněnou oblast utváření vnějších vztahů, jedná se zejména, jak uvádí Mezník, o vytvoření, posílení nebo udržení sociálních vazeb mimo vězení. Především se jedná o vazby k rodině a přátelům v podobě korespondence, telefonického kontaktu až po několikahodinové návštěvy s blízkými v prostorách věznice či mimo ni. (Mezník, 1995, str. 51) Odsouzení mají podle Evropských vězeňských pravidel nárok na udržování vazeb s rodinou co možná nejnornálnějším způsobem za podpory VSČR. Drahý, Hůrka a Petras, autoři deskriptivní studie SARPO, která přináší výsledky statistických a dynamických faktorů rizik, hodnotí rodinu a sociální kontakty převážně na nízké úrovni rizik. Negativní vliv přinášejí zejména situace, kdy jsou blízké osoby spojené s kriminální činností a vyskytují se časté konflikty ve vztazích. Naopak fungující sociální zázemí hodnotící považují za pozitivní prvek pro úspěšný návrat do společnosti a nefungující sociální zázemí návrat naopak ztěžuje. (Drahý, Hůrka, Petras, 2018, str. 75-76)

Mimo posílení pozitivních vazeb s blízkými lidmi je tato oblast zaměřena na vedení soběstačného života po propuštění nezahrnující kriminální aktivity a zmírňující otřes ze vstupu do reálného světa. Biedermanová a Petras poukazují na nutnost zaměření se zejména na střednědobé a dlouhodobé tresty odnětí svobody, kdy jedinci strávili ve výkonu trestu značnou část svého života, na němž se poznamenal vliv institucionalizace a prizonizace a společnost za tu dobu prošla také proměnou. Praktický charakter aktivity probíhá převážně na výstupním oddílu (viz kapitola 2.1.3 propuštění z výkonu trestu), kam jsou odsouzení zařazeni těsně před propuštěním

a kde jim je nápomocen sociální pracovník k řešení nejdůležitějších problémů, které mohou nastat po propuštění. (Biedermanová, Petras, 2011, str. 28) Odsouzení si před ukončením výkonu trestu, díky možnostem, které v této oblasti mají, zajišťují nezbytné doklady, navazují kontakty s budoucími zaměstnavateli a organizacemi, na které se odsouzený v případě potíží může v prvních dnech na svobodě obrátit.

PZ se dají díky svým aktivitám a jejich vhodným a individuálním sestavením považovat za prostředek prevence recidivy a mnohdy mohou hrát zásadní resocializační roli a probudit u odsouzených motivaci k lepšímu životu. Jak uvádí Koncepce vězeňství do roku 2025, skutečný zájem PZ a s ním spojený pozitivní efekt je sporný. Izolace, narušení emocionálního a sociálního stavu a ztráta sociálních vztahů a vazeb představuje na osobnost odsouzeného značnou zátěž. (Koncepce vězeňství do roku 2025, str. 57, online) Z uvedených důvodů je žádoucí na odsouzeného působit ve zmíněných pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných a zájmových oblastech a podporovat vztahy s vnějším světem.

3.6 Standardizované programy zacházení

V posledních letech se u nás rozrůstá počet programů, které jsou cíleně realizované na určitých skupinách odsouzených, zejména podle jejich trestné činnosti. Charakteristika zmíněných programů i jejich zástupci jsou náplní této kapitoly.

Základem standardizovaných programů, jak zmiňuje Biedermanová a Petras, je aplikovat konkrétně zaměřené a strukturované programy vybraným skupinám odsouzených, kteří se jeví jako riziková a u nichž je kladen cíl snížit rizika opakování trestné činnosti. Patří mezi ně zejména odsouzení za sexuálně motivované trestné činy, za násilné trestné činy, za trestné činy spáchané pod vlivem návykových látek, za nenásilné trestné činy (dopravní nehody) a odsouzení připravující se na propuštění z VTOS. (Biedermanová, Petras, 2011, str. 31-33) Stejně jako klasické PZ jsou i standardizované programy vyhodnocovány a jejich kvalita je ovlivněna faktory jako motivace personálu, odsouzených či správně zvolený přístup.

PARDON

Terapeutický program PARDON je zaměřený na pachatele dopravních nehod a odsouzené s rizikovou řidičskou praxí tak, aby byl jejich návrat do silničního provozu

po propuštění z VTOS možný a bezrizikový. Cílem programu je prevence recidivy rizikového chování v dopravě a zároveň vyrovnání se s negativní zkušeností své řidičské praxe a znovuzískání pozitivního postoje k dopravním prostředkům. (Terapeutický program PARDON, VSČR, online)

Odsouzení si díky tomuto programu, s pomocí odborného vedení, uvědomí, jaká rizika přinášejí společnosti. V případech, kdy nedošlo k vážné dopravní nehodě, získají díky programu náhled na následky, které by jejich chování mohlo přinést.

Program 3Z

Zastav se, Zamysli se a Změn se je heslo programu 3Z, který je určený pro opakovaně trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností, kteří jsou adepty na podmíněné propuštění. Vyškolení lektoři se snaží pomocí skupinových aktivit dospět ke změnám v myšlení a chování vzhledem k trestné činnosti. (Program „3Z“, VSČR, online) Cílem programu je ukázat odsouzeným, že život bez trestné činnosti je lepší volbou, a tím snížit recidivu u pachatelů, kteří již recidivisté jsou.

GREPP

Intenzivní vzdělávací program GREPP, na který ve své publikaci opět upozorňují autoři Biedermanová a Petras, se zaměřuje na pachatele násilné trestné činnosti na dětech, kteří si mají díky programu uvědomit důsledky trestné činnosti a přijmout je. Navazujícím se stal GREPP 2, který je sestaven jako dlouhodobý terapeutický program s cílem snížit rizika recidivy ve spolupráci s významnými českými sexuology. (Biedermanová, Petras, 2011, str. 34)

Věznice Nové Sedlo program GREPP přijetí viny odstartovala v roce 2017 s využitím terapeutické práce, sociálně-psychologického výcviku, vzdělávacími aktivitami, diskuzemi, individuálními pohovory nebo s relaxací či meditací. Součástí programu jsou nejrůznější techniky, pomocí kterých si mají pachatelé uvědomit svoji vinu a závažnost trestného činu. Ukazuje se, že část odsouzených opravdu změnou prošla, když přijmuli svou vinu a odpustili sami sobě, což je předpokladem pro jejich správnou reintegraci. I přesto je uvedeno, že okolo 20 % absolventů programu svoji vinu nikdy nepřijme. (Program GREPP přijetí viny, 2017, str. 11)

TP 21 junior

Cílovou skupinou programu jsou mladiství odsouzení, u kterých se klade důraz na snížení jejich násilné činnosti. Terapeutický program TP 21 junior se podle Biedermanové a Petrasy snaží zejména o to, aby se u skupiny snížil agresivní projev a jedinci se naučili řešit konfliktní a zátěžové situace jiným způsobem, motivovat je a naučit zodpovědnosti za své jednání. (Biedermanová, Petras, 2011, str. 35) Díky poznání sebe samých a posilování prosociálního chování v rámci programu ve věznicích se předpokládá, že tito jedinci i v běžném životě budou umět jednat vhodným a zejména nenásilným způsobem.

Výhodou standardizovaných programů je jejich přenositelnost z jedné věznice do druhé, za předpokladu dodržení prokazatelně účinných podmínek a kritérií. (Jiříčka, Kejřová, 2015, str. 45) Díky tomu mohou být programy realizovány celorepublikově za přítomnosti vyškolených lektorů. Cílem Koncepce vězeňství do roku 2025 je standardizované programy rozšiřovat do dalších věznic a zajistit podporu v jejich rozvoji. K dalším cílům patří i podpora penologického výzkumu v oblasti efektivity PZ v obecném měřítku, nejenom standardizovaných programů, a konkrétní výsledky zpracovat do vězeňské praxe. (Koncepce vězeňství, str. 57, online)

4 NÁZOR ZAMĚSTNANCŮ A ODSOUZENÝCH K PROGRAMŮM ZACHÁZENÍ VE VÝKONU TRESTU

Předchozí text bakalářské práce byl teoreticky zaměřen na VTOS s důrazem na PZ včetně aktivit, ze kterých jsou programy sestaveny a které odsouzení plní v rámci svého pobytu ve vězeňském prostředí. Navazující empirická část svým výzkumným šetřením doplňuje část teoretickou o pohled zaměstnanců VSČR i o pohled ze strany druhé, tedy odsouzených ve VTOS na PZ, díky kterým by měl být nejenom pobyt ve vězení smysluplně naplněn, ale i návrat do společnosti by měl být po propuštění snazší.

4.1 Stanovení výzkumného cíle a výzkumných otázek

Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření je doplnit teoretickou část bakalářské práce o názory a zkušenosti z praxe, které zastávají respondenti z řad zaměstnanců VSČR a odsouzených osob ve výkonu trestu k PZ. Díky realizaci výzkumu bude doplněn obraz podoby, průběhu a plnění PZ, s čímž souvisí i spolupráce a případná problematika, která nastává s plněním programů.

Otázky výzkumného šetření

Hlavní výzkumná otázka zní (HO):

- Jak programy zacházení ovlivňují odsouzené a jejich výkon trestu odnětí svobody?

Vedlejší výzkumné otázky zní (VO1, VO2, VO3, VO4):

- 1) Jaké postoje zaujímají respondenti k programům zacházení?
- 2) Jaká je nejčastější podoba programů zacházení?
- 3) Jaký je vztah mezi zaměstnanci a odsouzenými ve VTOS při realizaci PZ?
- 4) Jak jsou programy zacházení vnímány ve vztahu k životu po propuštění z VTOS?

Závěry, které budou na základě zpracovaných výsledků šetření prezentovány, budou vycházet z výše stanovených otázek. „Pokud otázka, na niž hledáme ve výzkumu

odpověď, nevyjadřuje vztah mezi proměnnými, nemusí to ještě znamenat, že je bezcenná“, uvádí Chráska. Takováto otázka pouze neumožňuje vyslovit hypotézu a takovéto šetření bývá označováno jako pedagogický průzkum. (Chráska, 2007, str. 17) Uvedené výzkumné otázky tedy budou díky realizovanému empirickému šetření v závěru zodpovězeny.

4.2 Stanovení výzkumných metod a výzkumný soubor

Pro realizaci výzkumného šetření jsem vzhledem k výzkumnému cíli zvolila možnost kvalitativního výzkumu, při kterém získáváme, jak uvádí Chráska (2007, str. 237) „konkrétní, názorný a plastický obraz skutečnosti s důrazem na charakteristiku jedinečnosti různorodých prvků“, díky čemuž je možné získat potřebné informace pro realizaci výzkumu a vyvodit tak závěry výzkumného šetření. Využitou metodou kvalitativního výzkumného šetření se stal rozhovor, přesněji a výstižněji řečeno interview, v polostrukturované podobě. Chráska interview definuje jako „metodu „shromažďování dat o pedagogické realitě, která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta“. Výhodou dané metody je navázání osobního kontaktu umožňující hlubší náhled na respondentovi postoje a názory. (Chráska, 2007, str. 182)

Výzkumný vzorek, tedy osoby, se kterými byl veden rozhovor, se záměrně pro naplnění účelu výzkumu skládal ze zaměstnanců VSČR i z odsouzených ve VTOS, kteří jsou součástí jednoho vězeňského komplexu. Výzkumný vzorek šetření se vzhledem ke specifickému a málo dostupnému prostředí skládá z šesti vybraných a dotazovaných osob, z nichž tři představují zaměstnance VSČR na pozici vychovatel odsouzených a tři odsouzení vězni plnící PZ v rámci svého VTOS. Sochůrek definuje vychovatele jako osobu, jejíž odborná činnost spočívá v komplexním působení na odsouzené ve výchovné, vzdělávací, diagnostické a preventivní oblasti, čímž napomáhá k rozvoji, socializaci a resocializaci odsouzeného. (Sochůrek, 2007, str. 16) Volba vychovatelů jako respondentů z řad zaměstnanců vycházela ze vztahu k odsouzeným, které vychovatel zná osobně a s nimiž je v nejužším kontaktu. Výběr nebyl limitován dalšími požadavky.

Identita respondentů, stejně jako název zařízení, zůstává v anonymitě. Pro prezentaci výsledků jsou vychovatelé odsouzených označováni jako respondent X1, X2 a X3, respondenti zastupující odsouzené jedince jsou označeni jako Y1, Y2 a Y3.

4.3 Průběh výzkumného šetření

Realizace výzkumného šetření byla započata v zimních měsících roku 2019, kdy jsem nejdříve oslovila příslušné vězeňské zařízení s prosbou o realizaci praktické části bakalářské práce. Po kladné odezvě ze strany věznice došlo k domluvě, která zahrnovala obsah výzkumného šetření včetně počtu respondentů a struktury rozhovorů.

Jednotlivé rozhovory probíhaly v měsíci březen 2019 na pracovišti vězeňského zařízení po předchozí domluvě se zaměstnanci a po zprostředkované domluvě přes speciálního pedagoga dané věznice i s odsouzenými, kteří byli vybráni pro jejich převážně bezproblémový výkon trestu. V rámci výzkumného šetření bylo provedeno celkem šest rozhovorů, které probíhaly v uzavřených místnostech bez přítomnosti dalších osob, což přispělo k otevřenosti a pravdivému vyjádření vlastního názoru dotazovaných osob. Interview realizované se zaměstnanci i s odsouzenými probíhalo polostrukturovanou formou, kdy základ tvořilo deset otázek pro dotazované vychovatele a osm pro respondenty zastupující odsouzené jedince. Bakalářská práce zveřejňuje pouze dva deskriptivně přepsané rozhovory z důvodu rozsahu práce tak, aby byly zastoupeny obě strany respondentů, tedy vychovatel (viz příloha č. 1) i odsouzený (viz příloha č. 2). Otázky tvořící rozhovor byly dopředu sestaveny na základě výzkumného cíle a otázek. Zvolená metoda rozhovoru umožňovala individuální upřesnění, zdůvodnění nebo vysvětlení podaných informací. Před začátkem každého rozhovoru byl respondent informován o dobrovolnosti, anonymitě a ubezpečen o využití zjištěných informací pouze ke studijním potřebám, pro tvorbu bakalářské práce. S výjimkou jediného rozhovoru byl každý zaznamenáván na předem schválené nahrávací zařízení - diktafon, k čemuž respondenti podali písemný souhlas o zpracování osobních údajů. (viz příloha č. 3). Rozhovor, který nebyl schválen pro audiální záznam, byl zapisován písemně v bodech s nejpodstatnějšími informacemi a myšlenkami respondenta. Průměrná doba rozhovoru činila třicet minut.

Nahrávky byly následně přepsány do písemné podoby pro přehlednější analýzu získaných dat. Výzkumné otázky jsou v rámci interpretace výsledků práce vyhodnoceny oddělně a výsledky shrnuty v závěru šetření.

4.4 Interpretace výsledků

Díky realizovanému výzkumnému šetření v podobě rozhovorů budou v této kapitole shrnuty výpovědi respondentů. Každá podkapitola se věnuje jedné vedlejší výzkumné otázce, které byly stanoveny v úvodu šetření a nyní jsou zodpovězeny a pro autentičnost proloženy citacemi jednotlivých respondentů.

4.4.1 Postoje k programům zacházení

VO1 „*Jaké postoje zaujímají respondenti k programům zacházení?*“, zjišťuje, jak vnímají PZ ze svých pozic vychovatelé odsouzených i odsouzení ve VTOS. Zajímalo mě, jaký smysl v programech spatřují, jaký pro ně mají význam a zda se objevuje něco, co by realizaci nebo plnění programů mohlo znesnadňovat. Zaměřila jsem se i na možné názory ohledně změn, které by mohly vést k případnému zlepšení v rámci PZ.

Respondenti představující vychovatele odsouzených osob vnímají PZ jako jakousi šablonu, podle které je odsouzeným sestaven plán života ve výkonu trestu. Jelikož je život ve výkonu trestu pro řadu odsouzených značně odlišný než v běžném životě, je potřeba, aby se naučili řád a disciplínu, které z PZ vyplývají. Skladba odsouzených je různá, a přece spolu musí vzájemně žít a naplňovat svůj život aktivitami, které PZ nabízejí. Účelem PZ je pak naplnit odsouzeným čas ve výkonu trestu tak, aby byl smysluplný a využít ho co nejprospěšněji. V rámci této otázky byly během rozhovoru ze strany vychovatele (X1) zmíněny výchovné cíle, pracovní cíle a trávení volného času, jako aktivity zahrnuté v PZ, jejichž smyslem je odsouzené naučit režimu, jelikož „*spousta z nich ještě nikdy nepracovala, nepotkala se se skutečným zaměstnáním před výkonem trestu, což často souvisí i s rodinným zázemím*“. Tito odsouzení nemají představu, jak mají ve společnosti fungovat a žít a smyslem PZ je ukázat jim možnosti, které mají. Naopak odsouzeným, kteří společenské návyky již před výkonem trestu měli, PZ nabízejí udržení svých schopností, dovedností jak manuálních, tak sociálních. Mezi bariéry, které se v praxi objevují a které narušují smysl PZ, vychovatelé zahrnuly například jazykovou překážku u cizinců ve výkonu trestu nebo nedostatek financí a zaměstnanců, což občas znemožňuje realizaci některých zásadních aktivit v takovém rozsahu, jaký by měl být. Neopomenutelnou bariérou je ale podle informací i motivace odsouzeného. „*No tak může se stát, že maj zájem o něco, a daj si aktivitu a za 14 dní prostě jsou líní tam chodit. Sami od sebe nechtěj. Takže ano, motivace.*“ (X2) Mezi

vychovateli, se kterými byl veden rozhovor panoval i poměrně odlišný názor, který spočíval v přístupu a realizaci konkrétního PZ pro odsouzené. Respondent X1 vidí mezery a možnosti zlepšení efektivity PZ ve větší individualizaci. *„I když je to těžké, mělo by to být více individualizovaný z hlediska toho odsouzeného, protože v tuhle chvíli se to stanovuje de facto podle nějakýho danýho plánu a daných šablon a mustřů, který jsou aplikovaný na ty odsouzený. A myslím si, že to není vždycky ideální, nicméně tak to funguje.“* Naopak respondent X3 zastává názor, že zejména speciálně výchovné aktivity, ale i ostatní oblasti, umožňují odsouzeným dostatečně individuální výběr vzhledem k potřebám a osobnostem odsouzených. Během rozhovorů nebyly zmíněny žádné jiné kroky, které by mohly přispět k pozitivním změnám PZ.

Odsouzení, se kterými byl veden rozhovor, vypověděli lehce odlišné názory, které se PZ týkají, čímž poskytli více náhledů na danou tematiku. Smysl PZ i respondenti z řad odsouzených vidí jako předlohu, která jim řídí více či méně jejich životy po dobu výkonu trestu. Vedle toho smysl PZ spatřují i v možnosti ponaučit se z předešlého života nebo skutku, který způsobil jejich pobyt ve vězení. *„Chci se poučit a nepáchat tu trestnou činnost jezdit pod vlivem a bez řidičáku. Chci pak mít klidný život.“* (Y3) Respondent Y2 vidí smysl PZ zejména v pochopení systému vězeňství, které se snaží, aby se poprvé trestaní jedinci do výkonu trestu již nevraceli a našli smysl života jinde, i přesto ale dokázali bez následků výkonem trestu projít. *„PZ pro odsouzený je svým způsobem dost důležitý, málokdo to chápe, ale když někdo pochopí ten systém vězeňství, jako jsem ho pochopil tedy já, protože jsem poprvé soudně trestanej a doufám, že naposledy, tak si myslím, že ten PZ je pro něj důležitý i do budoucna pro podmíněčné propuštění, si myslím i, pro chování, pro zařazení tady do věznice, si myslím, i pro ten život pak.“*

Smysl PZ a samotná realizace se může zásadně lišit, jelikož, jak uvádí odsouzený Y1, každá věznice s PZ nakládá po svém. Z toho pak můžeme usuzovat rozdílný pohled na PZ a jejich smysl tedy mnohdy ztrácí zcela na hodnotě. *„Díky tomu, že jsem bohužel prošel víc těch věznic, tak je to individuální, každá věznice to má jinak, každý přístup těch zaměstnanců je jiný, a buď už lepší, nebo horší, buď to mají skutečně jen jako čárku, že to má být podle zákona, anebo se ty aktivity skutečně odehrávají. V drtivé většině se např. kroužky neodehrávaly, co jsem zažil. Tady ale odehrávají! Takže já jsem k tomu trošku skeptický, k té převýchově, protože v těch horších, kde by to bylo potřeba to, nefungovalo.“* Jako motivaci respondenti z řad odsouzených, k plnění PZ,

uváděli výhody, které jsou spojené s výkonem trestu. Například umožnění vycházek, delších vycházek nebo získání lepšího hodnocení, které přispívá k podmíněnému propuštění. Dále byla uvedena i změna dosavadního života a nový začátek. „*Asi aby ten můj následný život byl jiný. Po propuštění chci zapomenout na vězení, třeba z mého nejbližšího okolí to opravdu nikdo neví, že jsem zde, protože se za to stydím. Ale jsem tady už nějakou dobu a je to pro mě, nechci říct úplně hloupě výhra, ale v určitéj čas jsem se zastavil venku a tady jsem si trošku jakoby udělal restart do novýho života.*“ (Y2) Z velké části tedy záleží na samotném odsouzeném, což potvrzují i dotazování odsouzení. Zkušenosti s překážkami, které by jim osobně plněním PZ znesnadňovalo, odsouzení sami neměli, ale opět byla zmíněná motivace a nechuť některých odsouzených, které poznali. „*Jinak je to o tom, že spoustu je tu líných zvednout se a jít. Je to o tom, kdo jak chce. Ale říkám, že by to měli pochopit v tom smyslu, že by tam měli chodit, je to hrozně důležitý, pak se na ně taky pohlíží jinak.*“ (Y2) Poměrně zajímavým byl poznatek respondenta Y1, který se setkal v minulosti s bariérou ze strany vychovatelů, kteří nechtěli umožnit rozvíjet jiné odsouzené aktivnějšími a znalejšími vězni. „*Třeba mi vadilo, když jsme čekali třeba na práci a takovýhle věci, a bylo tam pár lidí, který měli nějakým způsobem zájem a nechtěli zakrňet, tak jsme chtěli je naučit číst, počítat. A tam byla bariéra ze strany vychovatelů, že nechtěli. To mi strašně vadilo, že člověk, kterej dejme tomu chtěl spolupodílet se na nějakém přetváření těch lidí, tak mu to nebylo umožněno. Tady je to v pohodě, ani mi v ničem nebrání.*“

4.4.2 Podoba programů zacházení

VO2 „*Jaká je nejčastější podoba programů zacházení?*“ si klade za cíl zjistit, které konkrétní aktivity PZ bývají nejčastěji vykonávané a jakou podobu či průběh tyto aktivity mají. Dále jsem zjišťovala důvody zařazení konkrétních aktivit do PZ a které z aktivit mají nejzásadnější vliv na odsouzené jak v rámci výkonu trestu, tak po propuštění.

V rámci vězeňského komplexu, kde bylo realizováno výzkumné šetření, převažují podle výpovědí dotazovaných vychovatelů zejména minimální PZ které, jak popisují v teoretické části, se skládají zejména z pracovních a zájmových aktivit. Převážná část odsouzených je tedy zařazena do zaměstnání, jak ve věznici na vnitřním provozu, tak na venkovních pracovištích v rámci soukromých firem. „*Tak u nás je to něco přes*

90 %, *tady nepracuje jen ten, kdo nemá zdravotní klasifikaci od doktora nebo už je v důchodu, ale jinak pracují všichni.*“ Zájmové aktivity, které věznice nabízí, obsahují poměrně širokou škálu možností, z kterých si odsouzení mohou vybrat podle svých preferencí. Realizace zájmových aktivit probíhá zejména s vychovateli, kteří se snaží odsouzeným ve volném čase poskytnou kvalitní zábavu. Přínos zde může být v podobě pohybu, získání dovedností, znalostí nebo v podobě odreagování se a vyčištění myšlenek. Vychovatelé, s nimiž jsem vedla rozhovor, se jasně shodovali v názoru, že zařazení do pracovních aktivit má zásadní vliv pro odsouzeného s dosahem po propuštění. Zaprvé jsou za práci finančně ohodnoceni a za druhé si uchovávají pracovní návyky, nebo si základní pracovní návyky osvojí. *„Nějaká část odsouzených vlastně zůstane pracovat v těch firmách, pro který pracujou teď jako odsouzený, takže po konci výkonu trestu tam pracují dál“*, což přispívá k jejich lepšímu zařazení do společnosti. (X1) Vedle pracovních aktivit jsou zdůrazněné respondentem X2 také vzdělávací aktivity, které jsou realizované v rámci věznice. *„Ty, který maj problémy nebo maj nějakou nehodu, tak se tu dělá bezpečnost silničního provozu, třeba kvůli papírům a podobně, pak tam je aktivita právní vědomí, finanční gramotnost, což je pro ně asi docela důležitý. Budou se víc orientovat. Třeba když tady maj se sociálním pracovníkem sezení, tak pak lépe ví, jak se má chovat na úřadech, kam si má zajít a podobně, což kolikrát nejsou schopní.“*

Odsouzení, kteří mi poskytovali informace v rámci svých PZ, vykonávají pracovní aktivity v rámci vnitřního provozu věznice, úklid vnitřních i venkovních prostor věznice, výdej obědů nebo údržba provozu věznice. Jelikož byly rozhovory vedeny v dopoledních hodinách, část odsouzených byla mimo prostory věznice v zaměstnání a část odsouzených byla po nočních pracovních směnách. Dále respondenti navštěvují aktivity vzdělávacího charakteru, které souvisí s jejich trestnou činností jako bezpečnost silničního provozu, právní a sociální poradenství nebo finanční poradenství. Úroveň vzdělávacích aktivit je přizpůsobena zejména základu, který by každý člověk měl v těchto oblastech ovládat. *„Jsou tam takový termíny, jako co má dělat člověk po propuštění, probace a tak dále. Měl by to vědět každej a záměr je tam výbornej.“* (Y2) Zájmové aktivity zahrnují historický kroužek, etiketu, zahradničení, šipky a sportovní aktivity, které respondenti vnímají jako vyplnění volného času. Vedle prací pro věznic, které zabírají značný čas výkonu trestu, si cení zejména aktivit, které jsou spojené s jejich trestnou činností a které by jim měli pomoci trestnou činnost

neopakovat. Speciální význam respondenti z řad odsouzených spatřují v aktivitách, které zahrnují kontakt s vnějším světem včetně návštěv, které probíhají jak uvnitř věznice, tak mimo ni.

4.4.3 Spolupráce zaměstnanců VSČR a odsouzených ve VTOS

VO3 „*Jaký je vztah mezi zaměstnanci a odsouzenými ve VTOS při realizaci PZ?*“ se snaží objasnit vztahovou rovinu, která by mohla mít vliv na plnění PZ. Cílem uvedené oblasti bylo zjistit, jaká je úloha vychovatele v PZ a jak vnímají vychovatele, popřípadě ostatní zaměstnance, odsouzení respondenti. Naopak z druhé strany jsem zjišťovala, jak aktivní komunikace vyplývá ze strany odsouzených.

Jak respondenti z řad vychovatelů uvádějí, součástí jejich pracovní náplně je znalost nejenom osobnosti jednotlivých odsouzených, které mají ve své skupině, ale i znalost vztahů mezi odsouzenými navzájem a přehled o celkové atmosféře věznice. Vzhledem k PZ je úkolem vychovatele napomáhat k plnění stanovených cílů odsouzeného a jednou za 3 měsíce PZ vyhodnocovat. Tím získávají vychovatelé další informace o průběhu výkonu trestu odsouzených a v případě potřeb mohou být PZ v rámci možností věznice pozměněny. Při hodnocení, které probíhá za přítomnosti odsouzeného, se otevírá prostor pro vzájemnou komunikaci a odsouzení mohou vyjádřit své návrhy či požadavky, které by měly pro jejich VTOS či po propuštění pozitivní vliv. Mnohdy se ale stává, že odsouzenému jde pouze o splnění PZ, a to většinou nejjednodušší možnou cestou. „*Odsouzený to zajímá ve chvíli, kdy podepisují program, a když jim řeknete, že plní, tak to jen podepíše a ani si to nečte, to je to důležitý pro ně. Je to účelová věc pro ně, a díky tomu to plněj. Jinak si myslím, že by to bylo podstatně horší, ale lepší zase než nic z druhé strany. Úplně nechat je jenom se válet zase nelze, ať se zabavěj.*“ (X1) O něco větší aktivitu lze u odsouzených zaznamenat v případě, kdy si volí a realizují zájmové aktivity, které jim svým průběhem mohou být blízké. „*Je to individuální. Jsou lidi, který se aktivně zajímají a třeba i něco přinesou na ten kroužek a něco řešíme a jsou lidi, kterým je to jedno.*“ (X1) Individuálnost odsouzených má tedy značný vliv při komunikaci s vychovateli, a myslím, že můžu říci, i s ostatními zaměstnanci. Pro plnění PZ však tato rovina nemá až tak zásadní vliv, jelikož téměř každý odsouzený se snaží naplňovat cíle. Jedním z důvodů jsou i výhody, které může získat, v opačném případě pak nastávají negativní důsledky. „*Odměny například v podobě vycházek nebo pochvaly.*“ (X3)

Během rozhovorů s respondenty představující odsouzené došlo k jednotnému názoru k možnosti projevení názorů a připomínek k PZ a nejenom k nim. Komunikace mezi odsouzenými a zaměstnanci věznice je obecně podle nich na velmi dobré úrovni. „*Myslím, že je tu dobrá komunikace. Nemám asi žádné připomínky ke svým programům, co teď mám, ale možnosti by tu byly. Kdo chce, může.*“ (Y3) Tento pozitivní fakt může být i zkreslený vlivem výběru vzorku odsouzených respondentů, nicméně jeho zjištění poukazuje na jeho výskyt alespoň v nějaké míře. Ze strany odsouzených, se kterými byl veden rozhovor, zazněla i velmi pozitivní slova ve vztahu k zaměstnancům, kteří se snaží i přes odlišnou mentalitu odsouzených chovat profesionálně a spravedlivě. „*Ty lidi jsou vstřícný, je vidět, že je ta práce asi i baví, jsou slušný k nám, jsme jim vděčný za to, že drtivou většinu lidí berou jako lidi, ne jako odpad, s kterým taky jsme, ale opravdu se k nám chovaj úplně perfektně, za co jim děkuju. Strašně moc je obdivuju, že je nesežrala ta práce.*“ (Y1) „*Chovám k nim velikou úctu a zasloužili by metál, jak se s námi bavěj a jak se k nám chovaj a tak dále....tady klobouk dolů, protože oni taky musejí odhadnout lidi, jak se ke komu chovat.*“ (Y2)

4.4.4 Programy zacházení a jejich dosah do života po propuštění

VO4 „*Jak jsou programy zacházení vnímány ve vztahu k životu po propuštění z VTOS?*“ vychází z terciální prevence PZ, které by měly napomáhat k návratu do společnosti bez opakování trestné činnosti, a tedy snižovat míru recidivy.

Respondenti z řad vychovatelů se k preventivnímu účelu PZ staví mírně kriticky. Převýchova pachatele trestného činu je podle nich téměř nemožná, nicméně výjimky jsou součástí života a i mezi odsouzenými se takové výjimky nacházejí. Určitě ale neznamená, že PZ jsou pro návrat do společnosti bezcenné a nemají smysl. Určitý účel vždy mají a záleží na odsouzeném, co si z nich odnese i do reálného života. „*Když si ten člověk dokáže udělat pracovní návyky a realizovat tu práci i potom venku a dokáže si vydělat na ten běžnej život. Na určitou část odsouzených to vliv má a tu recidivu to omezí.*“ (X1) Zásadní pro odsouzené je po propuštění umět si zabezpečit svůj vlastní život: získat slušnou práci s odměnou platu, najít vhodné bydlení a zabezpečit si stravu a hygienické potřeby. Výstupní oddíl věznic odsouzené částečně na tento režim života připravuje, nicméně návyky, které odsouzený během výkonu trestu získal, jsou mnohdy obrovskou překážkou pro samostatný život

na svobodě. Odsouzení se často vrací k trestné činnosti, která jim byla blízká před výkonem trestu a představuje pro ně zároveň snadný výdělek. *“Z druhé strany vím, že spousta lidí tady poctivě pracuje, má možnost tu práci získat a stejně vám řekne, že vařil 20 let pervitin a že až vyleze, tak zase vařit bude, to jsou snadné peníze na vydělání samozřejmě. Stává se to ne úplně v jednotkách případů, poměrně často.”* (X1) Shodný názor vychovatelé vyjadřují i k oblasti utváření vnějších vztahů, která má zásadní vliv pro odsouzené právě po návratu do společnosti. Jednak styk s vnějším světem v podobě vycházek, jednak kontakt s blízkou rodinou. Odsouzený, který se za svůj průběh výkonu trestu nedostal ani jednou ven, jen těžko zvládne tlak, který je na něj po výkonu trestu vynaložen společností. *„Já jsem měl, s jedním odsouzeným, vycházku, a on se bál přejít přechod, jak byl dlouho zavřenej a nebyl venku.”* (X2) Opětovná trestná činnost je pak jakýmsi únikem do známého. Obrovskou oporou se v okamžiku po propuštění stává milující rodina, to je nevyvratitelný fakt, který je podle respondentů zároveň nejzásadnější pro nový začátek bezúhonného života.

Ani respondenti z řad odsouzených si nejsou jistí, zda mají PZ zásadní vliv na obecné snižování recidivy a zda jim konkrétně pomohou lépe se začlenit do „reality“. Po propuštění vidí smysl PZ zejména v tom, že dávají určitý návod pro život bez páchání trestné činnosti. *„Když se budu chtít začlenit do normálního života, tahle věznice mi k tomu dává úplně stoprocentní šanci, v případě když ale budu mluvit 23h denně o drogách, je stoprocentní, že jestli zde funguju nebo nefunguju, tak se k těm drogám vrátím...”* (Y1) Záleží tedy z velké části na samotných odsouzených, jak chtějí svůj život po propuštění změnit a jak se PZ nechají ovlivnit. Respondenti Y1 a Y2 vzhledem ke své trestné činnosti, která zahrnovala daňovou problematiku a zpronevěru, chtějí po propuštění vést řádný život a VTOS je pro ně prý dostačujícím trestem. Nicméně více než samotné PZ má na ně vliv vězeňské prostředí a odsouzení, kteří nejsou ochotní se přizpůsobit a respektovat ostatní. I dotazovaní odsouzení kladně hodnotili kontakt s vnějším světem, který jim je v rámci výkonu trestu umožněn, jako zásadní oblast, která podle nich hraje důležitou roli jak během výkonu trestu, tak i po propuštění. *„Konkrétně ten styk s rodinou je úžasnej a málokdo si uvědomuje, kam se vůbec dostal jako sem.”* (Y2) *„Vycházky, to je určitě plus. Nejde bejt jenom pořád zavřenej.”* (Y3) Aktivita, v nichž odsouzení respondenti spatřují prevenci pro život po propuštění, zahrnují program BESIP (bezpečnost silničního provozu)

pro pachatele dopravních nehod a návštěvy pracovníků z organizace Laxus, pro drogově závislé odsouzené.

4.5 Závěr výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo doplnit teoretickou část bakalářské práce o poznatky z praxe na základě stanovených vedlejších otázek. Díky respondentům, kteří zaujímali jak stranu zaměstnanců VSČR, tak i odsouzených osob ve VTOS, byly otázky zodpovězeny a poskytly náhled obou stran k dané tematice. V rámci šetření bylo zjištěno, jaké postoje respondenti k PZ zaujímají a jaké vztahy mají mezi sebou navzájem s dopadem na realizaci PZ. Jaká je nejčastější podoba PZ a zda vnímají PZ jako důležité pro jejich život po propuštění. Tyto dílčí otázky napomohly k prohloubení informací a k získání nových poznatků. Nyní lze díky ucelenějšímu obrazu PZ zodpovědět HO výzkumného šetření, která zní: Jak programy zacházení ovlivňují odsouzené a jejich výkon trestu odnětí svobody?

Z provedeného šetření vyplývá, že život ve výkonu trestu PZ ovlivňují zejména po stránce každodenní náplně denních činností. Odsouzeným je nastaven režim, který má své pevné body, které by měly být dodržovány. Pokud dochází ze strany odsouzených k řádnému plnění PZ, jsou stanoveny jisté výhody spojené s výkonem trestu. Jak sami odsouzení zmiňují, PZ jsou jakýmsi řádem jejich životů, což se v případě věznice, kde bylo šetření provedeno, projevuje zejména v pracovních činnostech a ve volném čase, který je naplněn zájmovými aktivitami popřípadě aktivitami vzdělávacími souvisejícími s trestnou činností. Zda PZ ovlivňují ve větší míře osobnosti odsouzených, tím si nejsou zcela jistí ani dotazovaní vychovatelé, ani samotní dotazovaní odsouzení, kteří v rámci své vlastní osobnosti změnu možná i pociťují, ale nepřikládají hlavní význam PZ. Ve velké míře záleží i na několika faktorech, kterými jsou PZ ovlivněny, a to například přístup zaměstnanců VSČR, motivace odsouzených, možnosti věznice v rámci aktivit a rodina odsouzeného. Vidina převýchovy odsouzených díky PZ se zdá být tedy spíše nepravděpodobnou. Nicméně dle mého názoru prostřednictvím PZ lze na odsouzené působit kvalitní formou a poskytovat jim možnosti ovlivňující jejich výkon trestu pozitivním směrem s promítnutím do života po propuštění, pokud odsouzený sám chce.

ZÁVĚR

Zvolené téma Programy zacházení u odsouzených ve výkonu trestu je vzhledem k současné problematice přibývajících trestních činů a přeplněnosti českých věznic aktuální. Zacházení s odsouzenými je námětem mnoha diskuzí jak mezi odborníky, tak mezi laickou veřejností. Práce by měla blíže přiblížit problematiku PZ v České republice a seznámit veřejnost s danou tematikou. Cílem bakalářské práce bylo zmapovat specifika a důležitost programů zacházení s popisem jednotlivých aktivit. Výzkumné šetření empirické části si pak kladlo za cíl doplnit teoretickou část o poznatky z praxe a odhalit tak názory, které zastávají zaměstnanci VSČR, konkrétně vychovatelé, a odsouzení ve VTOS.

V teoretické části byla nejprve popsána Vězeňská služba České republiky, která představuje stěžejního hybatele chodu vězeňství v našem státě. Popsána byla struktura, úkoly i oblast zaměstnanců VSČR. Následná kapitola rozpracovávala trest odnětí svobody, v průběhu kterého jsou realizované PZ. V úvodu kapitoly je zmíněný i obecný účel trestu a dále je rozpracovaný princip zacházení s odsouzeným během výkonu trestu až po jeho propuštění. Třetí kapitola se věnuje stěžejnímu tématu bakalářské práce, programům zacházení, které odsouzený v rámci svého výkonu trestu odnětí svobody plní. Blíže jsou v práci představeny jednotlivé aktivity, ze kterých jsou programy sestaveny a které mají své místo realizace v průběhu výkonu trestu opodstatněné.

Výzkumné šetření, které probíhalo formou šesti rozhovorů s vychovateli odsouzených a s odsouzenými, kteří v rámci výkonu trestu plní PZ, bylo zaměřeno na získání poznatků z praxe v oblasti vězeňství. Rozhovory se staly přínosnou součástí bakalářské práce, na jejichž základě byly zpracované cíle výzkumu.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že ač by mělo s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody být zacházeno prostřednictvím PZ co nejobornější formou tak, aby odsouzený trávil výkon trestu smysluplně, změnil své postoje k trestné činnosti a po propuštění vedl řádný život, praktické využití je více ovlivněno dalšími faktory. Motivace odsouzených i zaměstnanců je zásadním faktorem, který je zejména u odsouzeného jen velmi těžko ovlivnitelný.

Bakalářská práce hlouběji nastínila problematiku programů zacházení, díky čemuž byl naplněn i cíl práce.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

ANDREWS, Donald Arthur a James Bont. *The Psychology of Criminal Conduct*. Cincinnati: LexisNexis/Anderson Publishing, 2010. 672 str. ISBN 978-1-4224-6329-1.

BEER, Jan. Vzdělávání odsouzených jako jedna z forem sociální práce. *II. Studentská konference na téma Sociální práce v zařízeních výkonu trestu*. Hradec Králové, 12. 1. 2012: sborník. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 34-36 str. ISBN 978-80-7435-215-7.

BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 98 str. ISBN 978-80-7338-115-8.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vlasta MAKARIUSOVÁ. *Sociální ochrana*. Praha: Policejní akademie České republiky, 1996, 156 str. ISBN 80-85981-36-X.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2002, 148 str. ISBN 80-7251-104-1.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 244 str. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-138-0.

HÜTNEROVÁ, Radoslava. *Zaměstnávání vězňů v České republice. České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2007, roč. 15, č. 3, str. 10-11. ISSN 1213-9297.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, 774 str. ISBN 80-7178-303-X.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006, 183 str. Studia VŠERS. ISBN 80-86708-30-6.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007, 265 str. ISBN 978-80-247-1369-4.

JIŘIČKA, Václav a Kateřina KEJŘOVÁ. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II*. Sborník příspěvků z praxe specializovaných oddělení a terapeutických programů. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2015. 224 str.

KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 189 str. Právní monografie. ISBN 978-80-7552-163-7.

KRAUS, Jiří a Věra PETRÁČKOVÁ. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995, 446-834 str. ISBN 80-200-0497-1.

KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, xxiv, 54 str. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 80-7179-813-4.

KURDÍKOVÁ, Ludmila. Malby ve věznicích jako výtvarný fenomén. *České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2009, roč. 17, č. 4, 37 str. ISSN 1213-9297.

MAŇASKA, Petr. Vězňové na kolech. *České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2008, roč. 16, č. 3, str. 6. ISSN 1213-9297.

MAŘÁDEK, Vladimír. Lexikon klíčových pojmů z penologie. Opava: P. Vavrla, 2000, 75 str.

MATOULEK Josef a Helena SEJKOROVÁ. *Právní rádce odsouzeného*. Praha: Leges, 2011, 224 str. ISBN 978-80-87212-89-9.

MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUCHTA. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 74 str. Edice učebnic Právnícké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1248-X.

PAUKERTOVÁ, Jana. *Analýza koncepce vzdělávání zaměstnanců vězeňské služby České republiky*. Praha, 2006. Disertační práce. Universita Karlova, Pedagogická fakulta, Speciální pedagogika. Školitel doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D..

Program GREPP přijetí viny. *České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2017, roč. 26, č. 1, str. 11. ISSN 1213-9297.

RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, 125 str. ISBN 978-80-7435-264-5.

RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie II*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 184 str. ISBN 978-80-7435-378-9.

SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II*. díl. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, 77 str. ISBN 978-80-7372-204-3.

TREGLER, Jiří. O českém vězeňství u kulatého stolu. *České vězeňství*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2004, roč. 13, č. 5, str. 13. ISSN 1213-9297.

VETEŠKA, Jaroslav. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 251 str. ISBN 978-80-7478-898-7.

Internetové zdroje

Aktuální počty zaměstnaných vězňů. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/aktualni-pocty-zamestnanych-veznu/>.

Česká justice. *Česka-justice.cz* [online]. © 2018 [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2018/12/projekt-otevrene-veznice-slavi-uspechy-zatim-ma-nulovou-recidivu/>.

Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rec (2006). *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2018-11-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/Evropsk%C3%A1-v%C4%9Bze%C5%88sk%C3%A1-pravidla.pdf>.

Koncepce vězeňství do roku 2025. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2018-11-06]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>.

KÝR, Aleš. Reformátor vězeňství František Josef Řezáč byl katolický kněz. Náboženství. [online]. *Rozhlas.cz*. © 1997 - 2019 [cit. 2019-01-18]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/reformator-vezenstvi-frantisek-josef-rezac-byl-katolicky-knez--1682499.

Statistická ročenka 2017. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2018-10-22]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2017.pdf>.

Pankrác Times. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019-03-31]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/vazebni-veznice-praha-pankrac/informacni-servis/pankrac-times/>.

Program zacházení. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019-01-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-valdice/o-nas/vykon-vezenstvi/program-zachazeni/>.

Program „3Z“. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019-02-11]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-rapotice/o-nas/vykon-vezenstvi/program-3z/>.

Terapeutický program PARDON. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019-02-11]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/vazebni-veznice-hradec-kralove/uncategorized-cs/terapeuticky-program-pardon/>.

Vzdělávací aktivity. *Vscr.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/informacni-servis/vzdelavaci-aktivity/>.

Legislativa

Vyhláška č. 345/1999 Sb., Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

Zákon č. 555/1992., České národní rady o Vězeňské a justiční stráži České republiky. In: *Zákony pro lidi* [online]. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-555>.

Ostatní

Vězeňská služba České republiky. *SARPO*. Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených. VŠČR, 2014. Interní dokument: Brožura.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Rozhovor se zaměstnancem VSČR (vychovatel).....	I
Příloha č. 2: Rozhovor s odsouzeným ve VTOS	V
Příloha č. 3: Souhlas se zpracováním osobních údajů.....	VIII

RESPONDENT X1 (zaměstnanec)

Pohlaví: muž

Vzdělání: Pedagogická fakulta UHK - Učitelství 2. stupně základní školy

Pozice: vychovatel

Roky praxe: 4 roky

- *V čem vidíte největší smysl programů zacházení?*

Největší smysl, tak jsou tam samozřejmě výchovné cíle těch odsouzených, pracovní cíle, které určitě jsou nejdůležitější, si myslím, pro velkou skupinu z nich, protože spousta z nich ještě nikdy nepracovala, nepotkala se se skutečným zaměstnáním před výkonem trestu, což často souvisí i s rodinným zázemím. No a pak je to nějakým způsobem trávení volného času, který tady mají a který jim organizujeme (kroužky, sportovní aktivity).

- *S jakými programy zacházení (aktivitami programů zacházení) se nejčastěji setkáváte? Jakou podobu a průběh tyto aktivity mají?*

V běžném provozu se setkávám s tím, když jezdím na pracoviště kontrolovat odsouzený, když je součástí PZ tedy pracovní aktivita. Slušné chování a kontakt odsouzených je také součástí PZ, takže to je v denním styku s odsouzenými. Já sám mám kroužek sportovního rybolovu, takže s odsouzenými chodím i vyloženě v rámci volných vycházek, které jsou povoleny ředitelem, chodíme na ryby s nimi. Další mám kroužek angličtiny, takže nějakým způsobem s nimi organizuju to, když chtějí tu angličtinu se v ní zdokonalit nebo zlepšit (lehce).

Jedna část odsouzených má povoleno za dobré chování a za konkrétně plnění PZ vycházky. Ty, co jsou „nejvzornější“, mohou chodit i sami bez rodiny jednou za 14 dní na vycházky za účelem kultury a sportu podle vyhlášky, tudíž choděj do knihovny, plavat do bazénu, muzea, sportovní zápasy, například fotbal, hokej, basket jsme tady měli i třeba na golf. Tím udržují kontakt s vnějším světem. Tady to na tom hodně stojí u nás. A pro ty odsouzený, který to realizují, až nejdříve po půl roce, co jsou u nás, což v

tuhle chvíli není tak velká skupina odsouzených, ale je to motivace pro ty, co jsou delší dobu ve věznici.

V jaké míře jsou odsouzení zaměstnáváni? Tak u nás je to něco přes 90 % tady nepracuje jen ten, kdo nemá zdravotní klasifikaci od doktora nebo už je v důchodu, ale jinak pracují všichni. Ve věznici je přibližně 150 odsouzených, z toho něco slabě přes 30 pracuje ve věznici na vnitřním pracovišti a ten zbytek kolem těch 100 odsouzených jezdí na venkovní pracoviště, kde jsou samostatně bez dozoru organizováni v rámci soukromých firem.

- *Které aktivity programů zacházení hrají podle vás nejzásadnější roli pro odsouzené a proč?*

Určitě práce, pracovní aktivity, jak už jsem zmiňoval. Spousta z těch lidí se ještě nedotkla normální pracovní činnosti, takže získá nějaké základní pracovní návyky s tím, že si díky tomu dokáže vydělat peníze na živobytí, na bydlení, někdo jsou bezdomovci a nějaká část odsouzených vlastně zůstane pracovat v těch firmách, pro který pracují teď jako odsouzený, takže po konci výkonu trestu tam pracují dál.

Je to velká motivace pro ty odsouzený, aby mohli chodit na ty vycházky. I ten styk s tou rodinou nebo s těma přáteli je úplně jinej mimo zdi věznice (ploty tady u nás) než uvnitř na tý jídelně, kde jsou v té skupině ostatních odsouzených, to chování a projevy jsou samozřejmě úplně jiný.

- *Vidíte v rámci programů zacházení nějaká úskalí, která znesnadňují plnění či realizaci programů zacházení?*

Těžko říct, místama nedostatek finančních prostředků pro realizaci některých aktivit ve výkonu trestu a že běžně nemáme přístup s odsouzenejma k tomu, co je dneska běžné. Ten svět internetu, informatika, tam to maj omezený nebo zakázany a my jako vychovatelé s nima vlastně nemáme oficiálně přístup ve věznici. Toto je určité znesnadnění.

Nejsou peníze a lidi.

- *Jsou cíle programů zacházení v plné míře tak, jak byly stanoveny, naplňovány? Pokud ano, díky čemu si myslíte, že tak je? Popřípadě pokud ne, kde spatřujete problém?*

Spíše plněny, samozřejmě výjimky jsou, ale to je v běžném životě taky, že ne všechno vychází tak, jak by mělo. Ty cíle jsou už od začátku nastaveny tak, že ten odsouzený by je splnit měl. Jde spíš o řád než, že by se musel překonávat.

- *V jaké míře se odsouzení zapojují do plnění k programům zacházení?*

Jak kdo, je to individuální. Jsou lidi, který se aktivně zajímají a třeba i něco přinesou na ten kroužek a něco řešíme a jsou lidi, kterým je to jedno.

Stává se, že by odsouzený odmítal plnit stanovený program zacházení? Vnímají podle vás odsouzení, že jsou PZ realizovány pro ně? Ne, aspoň těch 90 % ne, asi tak bych to viděl. Odsouzený to zajímá ve chvíli, kdy podepisují program a když jim řeknete, že plní, tak to jen podepíše a ani si to nečte, to je to důležitý pro ně. Je to účelová věc pro ně, aby dosáhli, mají tu motivaci podle toho vzorce se chovat a když to dosáhnou, je to v pořádku a díky tomu to plněj. Jinak si myslím, že by to bylo podstatně horší. Vím, že to má obecně nějaké cíle stanovený jakoby obecně, co by to pro ty odsouzený mělo znamenat, ale pro tu praxi to úplně nefunguje tak, jak by mělo, ale lepší zase než nic z druhé strany, úplně nechat je tak jenom se válet zase nelze, ať se zabavějí.

- *Přicházejí sami odsouzení s návrhy, které by mohly zlepšit jejich plnění programů zacházení nebo které by mohly mít pozitivní vliv na jejich výkon trestu či na život po výkonu trestu?*

Je běžné, že sám odsouzený řekne, zda ho ta aktivita baví nebo ne a podle toho můžeme upravit jeho program a aktivitu vyškrtnout a zvolit jinou. Pokud se samozřejmě jedná o aktivitu, která mu nebyla nařízena nebo z práce nejde taky jen tak odejít. Myslím třeba ty zájmové aktivity nebo vzdělávací, které tu máme a mohou si je vybrat.

- *Jaká je vaše úloha vzhledem k pracovní pozici v rámci programů zacházení?*

Já v podstatě realizuju to, co si ten odsouzený stanoví se speciálním pedagogem a to já realizuju, ty cíle toho PZ s tím odsouzeným, dá se říct, a vyhodnocuju jednou za 3 měsíce jako vychovatel svého přiděleného odsouzeného, jestli ty stanovené cíle v průběhu tří měsíců plnil a jestliže jo, teoreticky ho za to můžu relativně nějakým způsobem odměnit, ať je to způsob, že ho pustím na venkovní procházku nebo mu můžu dát nějakou pochvalu nebo něco podobného.

- *Máte pocit, že by se dalo něco zlepšit nebo změnit ohledně programů zacházení?*

I když je to těžké, mělo by to být více individualizovaný z hlediska toho odsouzeného, protože v tuhle chvíli se to stanovuje de facto podle nějakýho danýho plánu a daných šablon a mustrů, který jsou aplikovaný na ty odsouzený, a myslím si, že to není vždycky ideální, nicméně tak to funguje.

- *Jaké jsou vaše zkušenosti s recidivou, která by programy zacházení měla předcházet, pokud vezmete v potaz vývoj programů zacházení?*

Možná v nějaké menší míře ano, ale neřek bych, že je to zásadní věc pro tu recidivu. Záleží, jak se na to člověk kouká. Když si ten člověk dokáže udělat pracovní návyky a realizovat tu práci i venku potom a dokáže si vydělat na ten běžnej život. Na určitou část odsouzených to vliv má a tu recidivu to omezí. Z druhé strany vím, že spousta lidí tady poctivě pracuje, má možnost tu práci získat a stejně vám řekne, že vařil 20 let pervitin a že až vyleze tak zase vařit bude, to jsou snadné peníze na vydělání samozřejmě. Stává se to ne úplně v jednotkách případů, poměrně často. Myslím, že i ta statistika českého vězeňství je, že těch, co se vracej do výkonu trestu, je asi 70 %, o tom něco vypovídá.

RESPONDENT Y2 (odsouzený)

Pohlaví: muž

Vzdělání: Hotelová škola Praha obor kuchař/číšník

Trestná činnost: zpronevěra

Délka VTOS: 30 měsíců (v dubnu žádá o podmíněčné propuštění na třetinu)

- *Co pro vás znamenají programy zacházení, které v rámci svého výkonu trestu vykonáváte?*

PZ pro odsouzený je svým způsobem dost důležitý, málokdo to chápe, ale když někdo pochopí ten systém vězeňství, jako jsem ho pochopil tedy já, protože jsem poprvé soudně trestaný a doufám, že naposledy, tak si myslím, že ten PZ je pro něj důležitý i do budoucna pro podmíněčné propuštění, si myslím i, pro chování, pro zařazení tady do věznice, si myslím, i pro ten život pak.

Spoustu lidí to navštěvuje, protože musí, ale je tu spousta rozdílných lidí, který jsou myšlenkově jinde a já to chápu jinak.

- *Které programy zacházení (aktivity programů zacházení) plníte?*

Navštěvuji historii, právní a vzdělávací a etiketu a to nás baví, já jsem z oboru a dal bych to povinně pro všechny. Jsem zaměstnaný jako kuchař a jsem tady, což je moje štěstí v provozu v závodní jídelně, takže tu nejsem pro odsouzený, ale přímo tady pro zaměstnance. Chodíme na vycházky, my vzornější ven.

- *Které aktivity vnímáte ve vztahu k vaší osobě jako nejzásadnější (mají pro vás největší význam) a proč?*

Já nevím, je to o mé zajímavosti. Spousta je to z povinnosti, takže tam musí chodit, například právní a sociální, za zpronevěry, alimenty, takže tam musí chodit, jsou tam takový termíny, jako co má dělat člověk po propuštění, probace a tak dále. Měl by to vědět každej, že jo. A samozřejmě ten člověk po propuštění udělá úplně něco jiného, ale záměr je tam výbornej.

- *Setkal jste se během vašeho výkonu trestu s nějakými bariérami, které by vám znesnadňovali plnit programy zacházení?*

Myslím si, že ne, je to o chuti. Pro nás, když jsem byl jakoby kuchař pro odsouzený, je tam bariéra, že člověk od rána do večera v práci a nejde nic víc. To je jediná bariéra, ale myslím si, že jinak je to o tom, že spousta je tu líných zvednout se a jít. Je to o tom, kdo jak chce. Ale říkám, že by to měli pochopit v tom smyslu, že by tam měli chodit, je to hrozně důležitý, pak se na ně taky pohlíží jinak.

Jsou tady ty lidi, co přijdou jako nový, tam nechod', to je blbý a tak dále a tak dále. Je to v tom člověku.

- *Co je pro vás největší motivací, aby byly cíle programů zacházení naplňovány?*

Asi aby ten můj následný život byl jiný. Tady ty lidi, co to pro nás dělaj, by si, myslím, zasloužili metál, to můžu říct a můžu to dát písemně a podle mě tuhle práci dělaj profesionálně, kdo si z toho co chce vzít, to si vezme. Po propuštění chci zapomenout na vězení, třeba z mého nejbližšího okolí to opravdu nikdo neví, že jsem zde, protože se za to stydím. Ale jsem tady už nějakou dobu a je to pro mě, nechci říct úplně hloupě výhra, ale v určitéj čas jsem se zastavil venku a tady jsem si trošku jakoby udělal restart do novýho života. Takže, kdo si co veme, to si bude pamatovat velmi dlouho nebo si to uchová. Spousta tady těch lidí, co sem chodí, opakovaně sem chodí, tak jim to je buřt. Je jim to jedno. Je sorta lidí, která má zájem, někdo z nutnosti anebo aby zaplnili čas. Ale není to zbůhdarma.

- *Máte možnost projevit vzhledem k programům zacházení svůj názor a případně nějak zasahovat do svých programů zaházení (při sestavování) tak, aby pro vás byly co nejvíce prospěšné?*

Já si myslím, že určitě nějakým způsobem, projevit názor. Je to o komunikaci.

- *Jaký vztah máte k vedoucím vašich aktivit programů zacházení (vychovatelům)? V čem vidíte jejich práci důležitou a jak vnímáte jejich práci k programům zacházení (vedení aktivit, hodnocení programů zacházení...)?*

Možná jsem to už zmínil, ale chovám k nim velikou úctu a zasloužili by metál, jak s námi se bavěj a jak se k nám chovaj a tak dále. Já vím, že tu nejsme žádná velká

věznice, ale mentalita lidí je tu různá, že jo. Jsou to profesionálové. Když jsme tu začlenění, každý si udělá okruh lidí, se kterými se baví, aby jeli na té stejné notě. Jsou tu různí lidi za různé trestné činnosti, to já ani nevím, ani to možná nechci vědět, já nevím, určitě tam jsou drogy a s tím já nechci mít nic společného. Vždycky jsem dokázal odhadnout lidi, nejsem psycholog, ale jsem číšník, jo a nejsem číšník zbůhdarma, ale vždycky odhadnu lidi a tady před nima klobouk dolů, protože oni taky musejí odhadnout lidi, jak se ke komu chovat.

Obdivuju lidi, co něco umí nebo je něco baví a tady tyhle lidi jsou pecka, dělají tu práci.

- *Myslíte si, že díky programům zacházení, které momentálně plníte, bude váš návrat do „reality“ snazší? Pokud ano, díky čemu?*

Každý je tady za nějakou tu trestnou činnost a spousta lidí, co bude propuštěna, si pojede tu svojí notu, buď se vrátí k tomu, někdo se nevrátí k tomu, je to o tom člověku. Jestli konkrétně tenhle program zacházení pomůže k nějakému lepšímu životu, to si nejsem asi jist, ale nemůžu tvrdit, jestli to pomůže mně nebo komukoliv jinému, myslím, že si z toho každý vezme, co potřebuje. Například besip pro nehodáře smysl má. Dochází sem laxus pro ty, co měli zkušenosti s drogy. Konkrétně ten styk s rodinou je úžasnej málokdo si uvědomuje, kam se vůbec dostal jako sem. Spoustu lidí, třeba i já, tohle bere, že pro mě tohle není trest, jakože mě zavřeli do vězení, já v tom vidím tři tresty přišel jsem o rodinu, přítelkyni, jsem zavřenej a ten třetí trest je to, že musím být s některými lidma kolem sebe, který já nechci. A tak to má spoustu lidí.

Já jsem se dostal ven po nějakých sedmi měsících poprvé, když mě vytáhla paní advokátka ven, před Vánoci a to já jsem prostě společenskej a pro mě to bylo úplně něco. A nedokážu si představit, že někdo po šesti, sedmi letech se dostane ven, ale to je v těch lidech, jak se budou chovat. A tady je ta věc, že když špatné chování, tak je prostě odvezou, protože si toho nevážejí a oni to nechápou.

I vzdělanej člověk může udělat blbost a dostat se do vězení, nechci to to zlehčovat, ale typy lidí v těch věznicích jsou často myšlenkově někde jinde a myslím si, že tam je to daný od malička.

Souhlas se zpracováním osobních údajů

Já, níže podepsaný/á....., narozený/á dne .....,
prohlašuji, že:

dávám tímto souhlas správci Michaele Poulové se zpracováním údajů, které jsem poskytl/a za účelem výzkumu „Názor zaměstnanců a odsouzených k programům zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody“.

Byl/a jsem poučen, že má účast na výzkumu je dobrovolná a mohu ji odmítnout nebo kdykoli ukončit, aniž by to pro mě mělo jakékoli nepříznivé důsledky.

Účel a zpracování osobních údajů

Osobní údaje (v rozsahu pohlaví, dosažené vzdělání, pracovní pozice, délka praxe, trestná činnost, délka výkonu trestu) správce zpracovává za účelem provedení výzkumu k tvorbě bakalářské práce (rozhovory; záznamové zařízení).

Osobní údaje nebudou předávány žádné třetí osobě. Výsledky výzkumného šetření jsou zpracovány anonymně a není možné je zpětně přiřadit k jednotlivým osobám účastnícím se výzkumu.

Všem informacím, uvedeným v tomto písemném souhlasu, rozumím a souhlas poskytuji zcela dobrovolně a vážně.

V Hradci Králové dne: .....

Podpis:.....